

lerdir[+]. Belgeleri şudur :

Yirmincisi : " Çuvaldar" -

lardır[+]. Belgeleri şudur :

Yirmibirincisi : " Çepni" -

lerdir[+++]. Belgeleri şudur :

Yirmiikincisi : " Çaruk -

luğ"lardır. Bunların sayısı az, belgeleri belli değildir.

Kağgari Mahmut "Bu cymakların hepsini -herkesce bilinmesi gerekli olduğu için yazdım. Bu belgeler onların hayvanlarının, atlarının, bititlerinin alâmetidir. Hayvanlar karıştığında her bölük kendi hayvanını bu belgelerden tanıır" diyor.

Bu saydığım bölükler köktür.

Bu kökten bir takım cymaklar çıkmıştır; onları söylemedim, sözü kısa kestim. Bu bölüklerin adları onları kur-

---

[+] Şereflikoçhisarı ile Kirşehir arasında "Becenek içi" adı verilen bir yayla vardır. Bu yaylada 12 köy bulunur. Halkı Beceneklerden ibarettir. Ankarada da bu adta bir köy vardır. B. A.

[++] Bu kelime bugün Anadoluada "Çavundur" şeklinde söylenmektedir. Bu adta Çankırı, Amasya vilâyetlerinde köyler vardır. B. A.

[+++] Çepniler bugün Balıkesir ve İzmir vilâyetlerinde göçebe halde yaşamaktadırlar. Ordu vilâyetinde dahi bir miktar Çepni vardır. Çepniler hakkında "Bektaşılık ve edebiyatı" adlı kitabında uzunca söz geçmektedir. B. A.

muş olan eski dedelerin adlarından alınmıştır. Araplarda dahi böyledir "بَنُو سَلِيمٍ", "بَنُو حَسْبَةَ" * denir ki "Selim oğulları", "Haface oğulları" demektir.

اَكْرُزْ ökrüz : Ceyhan ve Fırat gibi olan her ırmağa verilen isimdir. Bu kelime yalnız olarak söylendiği zaman Oğuzlarca "بَنَّا كَرْت" Banegit*[*] ırmağı anlaşılır; çünkü şehircileri onun kenarındadır. Göçebelere dahi bu ırmağın kenarına inerler. Türk ülkesinde bulunan birçok sular, dereler "ökrüz" adıyla anılır. Sınır üzerinde bulunan bir şehre dahi bu ad verilerek "اِكْرُزْ" iki ökrüz" denilmiştir. Bu şehir "إلا" ile "يافيق" dereleri arasında bulunur.

اَكْرُزْ ökrüz : Ökrüz. Şu savda da gelmiştir : "اَكْرُزْ اَذَابِي" Ökrüz adnakı bolgınça buzağı başı bolca yég = ökrüz ayağı olacağına buzağı başı olmak daha iyidir". Bu sav, "başı başına bulunmak, başkasına uyuntu olmaktan yegdir" diyecek yerde kullanılır.

اَقْسْ awus : Mun. Bulgarca.

اَوْلَاشْ ules : "اَوْلَاشْ كَوْزْ" ules köz = sarhoş gibi süzgün ve yakışıklı olan göz". Şu parçada da gelmiş

[*] Bu kelime bugün Anadolu'da "öz" şeklinde kullanılır, "dere, çay" manasındadır. Çankırı vilâyetindeki "Şabanöz" bu kabil-dendir. Bu kelime İranda "özen" olmuştur. Azerbaycanla Gilan arasında akan çayın adı "Kızılözen"dir. Üç seneden beri bunun resmî adı "سرخ رود" olmuştur. B. A.

tir :

بُلْنَازِ مِني اُولَاسِ كُوزِ قَرَامَنَكِرَ قَبِيْرَ بُلْ يُوْزِ
اَنْدِيْنِ قَمَارِ تُوْكَسَالِ تُوْذُوْهِيْ بُلْنَابِ يَمَا اَوْلَتِجَاازِ

Bulnar mîni ulas kôz
Kara mengir kızıl yüz
Andın tamar tûkel tûz
Bulnap yana ol kaçar.

"Baygın göz, esmer beniz, pembe yüz beni tutsak eder. O çehreden bütün güzellikler damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçar".

(Üzerinde güzel ben bulunan yakışıklı çehre ve baygın gözler beni tutsak ediyor; sanki yanaklarından güzellik damlar, beni tutsak ettikten sonra kaçıp gider).

اَشْ
اَشْ
اَشْ
اَشْ
اَشْ

Şpüş : Şpüş.

Atış : Atış, atışma.

Atış : Erkek adlarındanadır.

Utuş : Erkek adlarındanadır.

Ştüş : (اَشْ harfini ince söyleyerek) Oyunda

ütme, yutma[+]. Bu oyun şu şekilde oyna-

[+] Brockelmann bu kelimeyi "vüz" şeklinde harekelenmiş. Biz de bu yolda almış isek te bunun "tuz" olması ihtimali de vardır. Çünkü Arapçada "tatlılık", "güzellik" anlamına olan "مَلَاة" kelimesi "ط" kökünden gelmiştir; bu da "tuz" anlamındadır. Arapça ile Türkçe arasında burada bir söylem ve anlam birliği sezilmektedir. Bk. Dv. III,68,16 ve I,318,3 "tuzak", "tuzakı". B. A.

[++] Bu kelime Batı Anadolu'da "ütmek", Güney Anadolu'da ve İstanbul'da "yutmak" şeklinde kullanılır, "oyunda kazanmak" demektir.

nır : Çocuklar halka yasarak otururlar. Bir çocuk -çocuklardan birini- yanındaki çocuğa iter ve ona "أَشْرَأْتُكَ" Ştûş Ştûş" diye söyler, ona "arkadaşın, yanındakini it" demek ister [+].

إِشْرَ itiş : İki kişi arasında el ile karşı koyuş, itişme.

أَجَشَّ ağaş : Yarış. "أَوْلَى مَعْنِكَ بِرَأَى أَجَشَّ" ol benimle birle ağaşdı = o, benimle bir şeyde yarıştı".

أَدَشَّ adaş : Arkadaş, dost.

إِدِشَّ idiş : Kadeh, Yağma, Toksa, Yemek, Oğuz, Argu dillerinde tas, bardak, kap, tencere gibi her şeye "idış" denir.

أَرِشَّ arış : Arış (eriş). "أَرِشَّ أَرِشَّ" arış arış arkağ = eriş, argaç" demektir [++].

أُرِشَّ uruş : Urma, savaş.

أَغِشَّ ağış : Yükseliş, ağış.

أُغِشَّ oğuş : Hissim.

أُقِشَّ uwiş : Ufalanmış nesne. "أُقِشَّ أَمَّاكُ" uwiş etmek =

[+] Yazma nüshada ibare şöyledir : "أَشْرَأْتُكَ إِلَى مَنْ فِي"

"بِحَيْكَ فَيَقْعَلُ هَكَذَا حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى خَيْرِ الْخَلْقَةِ". Sasma nüshada son cümle çıkmamıştır. Bu düzeltmeden sonra mana şöyle olur : "Sen yanındakini it, o da böyle yapar, halkının sonuna kadar böylece devam eder".

[+ç] Batı Anadolu'da, halıcı merkezlerde bu kelime "eriş", başka yerlerde "arış" şeklinde kullanılmaktadır. "Arış", dokumanın tezgâha sarılmış olan ve uzunluğuna bulunan telleridir. "Argaç", yanlanasına atılan şplerdir. "Argaç" kelimesi dahi bugün kullanılmaktadır. B. A.

ufalarımız akınek".

اَكْش okuş : Anlayış. "اَكْشُ شَيْءٌ okuşluğ kişi = anlayışlı, zeyrek kişi".

اَكْشُ öküş : Çok. "اَكْشُ نَأْتِكُ öküş neğ = çok neşane".
"تَبْرِيكُ اَسْنِ بِلْسَا اَتَاكُ اَكْشُ كَرُوْرُ" tiriş esen
bolsa tağ öküş körür" savında da gelmiş-
tir, "yaşıyanın başı esen gitse, çok ça-
ğacak şeyler görür". (İnsanın başı esen
olarak yaşarsa birçok acayip şeyler gö-
rür) demektir.

اَوْكُوش öküş : "اَوْكُوشُ يَلْقَى öküş yalkı = kalp hayvan,
harın at".

اَلِشْ alış : Su ağız ve suyun havuza döşüldüğü yer.

اَلِشْ alış : Kaşgarda bir köy adı.

اَلِشْ alış : Borçluyu borcu yüzünden sorguya çekme.
"اَلِشْ بَرِيشْ alış bəriş = bir hakkı alma,
bir hakkı verme".

اَلِشْ alış : Pay, hisse. (ش harfi aslında ل dir).

اَلِشْ alış : Aslında "pay" karşılığıdır. Nitekim Arap-
çada dahi alıştı bildiren ش harfi ش
harfine çevrilmiştir: اَلِشْ اَلِشْ عَيْنَا هَا وَجَبِيْدُشْ
عَيْنَا لِكْ وَجَبِيْدُشْ sözünde olduğu gibi ki وَجَبِيْدُشْ
yerindedir.

اَلِشْ alış : Köy. Çiğilce. Balasagun ile onun yanın-
daki Argu şehirleri bakiınca "alış", "şe-
hir" demektir. Nitekim Balasagun şehrine
"قُوْرُ اَلِشْ Kuz alış" dahi denir.

اَلِشْ alış : Budun arasında pay ayırış. (ش harfi

ك den çevrilmedir) Arapçada da böyledir; "Kur'an"da رَبَّنَا وَتَحَنُّنِكَ yerinde فَجَعَلْ رَيْثِي وَتَحَنُّنِ سَيْرَتِي diye bir okuyuş vardır.

اَجِغُ ağığ : Hanın bahşişi " خان مانگا اَجِغُ سِرْدِي " Han manğa ağığ bərdi = Han bana bahşiş verdi".

اَجِغُ ağığ : Nimet içinde yaşayış. " اوزونگنجی اَجِغُ لُغُ شَت " özüngeñi ağığlıg tut = kendini iyi gıdalarla besle".

اَجِغُ ağığ : Acı, acı olan her nesne.

اَدِغُ adıg : Ayı. Şu savda da gelmiştir : " اَبُغُجَا اَلْ اَبُغُجَا اَلْ اَبُغُجَا اَلْ " awqı neçe al bilse adıg awqı yol bilir = avcı ne kadar al bilirse, ayı da o kadar yol bilir". (Avcı ne kadar av hileleri bilirse ayı da o kadar kaçacak yolları bilir).

Bu sav, iki kurnaz kişinin kargılaştıkları zaman söylenir.

اَدِغُ adıg : Ayık, sarhoşluktan ayılan kişi " اَسْرَاكُ اَدِغُ " asrək adıg = sarhoş ayık" demektir.

اَدِغُ Adıg : Bizim ilde bir köy adı.

اَدِغُ udhug : Uyanık. " اَدِغُ اَزْ udhug er = uyanık adam". " اَدِغُ كُونَكُولُ لُولُ اَزْ udhug köngüllüg er = uyanık gönüllü, anlayışlı adam".

اَرِغُ arıg : Çadır örtüsü. Barsganca.

اَرِغُ arıg : " اَرِغُ تَانَاكْ arıg neng = temiz nesne"

اَرِغُ urug : Tane. Tohama da "arug" denir. " اَرِغُ اَبُغُ "

urug ekti = tohum ekti". Hissimlere dahi
-buna benzetilerek- " اُرُغ تُرُغ urug tu-
rig" denir[*].

اُرُغ
اِسِغ
اِسِغ

azig : Hayvanın azı dişi.

asig : Kazanç, fayda.

osug : Bir nesnenin bir nesneye degismesi. " بُو
اِسْ اِسْغِي مَسْدَع bu is osugi mundağ = bu
işin degismesi böyledir".

اَلِغ
اَلِغ

alig : Herşeyin kötüsü. Oğuz ve Kıpçakça.

ulug : Herşeyin büyüğü. Şu beyitte de gelmiştir:

اَلُغُ نُوْفَقُ بِلِاسَا اَدِكُو قَلْبِنِ
بَلِغِلْ كَشِيكْ بَكَلَا زَمِيْنِ نَجْشِي اُولَانِ

Uluğlukug bolsa sen edheü kılın

Bolgal kişig Begler katın yaxşı ulan.

"Büyükliğe eristigin zaman iyi buylu ol,

Beyler yanında iyiliğe araç olan kişi ol"

(Rütbe ve ululuk bulduğun zaman buyunu

güzel kıl; Beyler yanında başkaları için

daima hayır eristiren kişi ol).

اَلِغ

ilig : " اَلِغ سُوْفُ ilig suw = ılık su". Aslı " اَلِغ
yilig"dir.

اِسْجُو

aşuk : Her açık şey. Buradan alınarak "açık ka-
pı"ya " اِسْجُو مَعْ aşuk kapuğ" denir. Gök,

bulutsuz olduğu zaman " اِسْجُو كُوْكَ aşuk

kök" denir. " اِسْجُو اِشْ aşuk iş = açık iş".

اِسْجُو

oşak : Ocak.

اِسْجُو

aşık : Büyük kardeş. Hakanlılar büyük kardeşi

[*]Batı Anadolu'da bugün bile hisım ve akrabaya "uruk derik" de-
nir. E. A.

" أَجِيمٌ " aqıkm " diye çağırırlar. ق
harfi ancak söllyiyen şahıs (nefsi müte-
keelim)a izafet olunduğu zaman gelir, hi-
tap halinde " أَجِيمُكَ " aqıkmıñ" demmez.

أَذَقَّ adhak: Ayak.

أَذَقَّ adhak: " أَذَقْنَاكَ " adhak neng = tanınmayan şey".
Aslı " أَذَقَّ " adhak"dur, "bozuk, değişik,
belirsiz" demektir [+]. Bu kelime " أَتَانُفْ
مَكْرِي أَذَقَّ " anıñ menğzi ağı" sözünden
alınmıştır, "omun rengi değişti" demektir.
Kolaylık olsun diye غ harfi atılmıştır.

أَذَقَّ udhak: " أَذَقَّكَ " udhak er = uyuklıyan kişi".

أَذَقَّ idhak: Katın ve mübarek olan her nesne. Bırakıl-
an her hayvana bu ad verilir. Bu hayvana
yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırkil-
maz; sahibinin yaptığı bir adak için sak-
lanır.

أَذَقَّ idhak: " أَذَقَّكَ تَاغ " idhak tağ = geçit vermiyerek
uzanıp giden dağ".

أَذَقَّ arak : İrmak. Şu savda da gelmiştir: أَجِيلُ دَا أَتْلَاقُ
أَقْلَا دَا أَتْلَاقُ أَتْلَاقُ agilda
oglak toğsa arakda otı öner = agilda oğ-
lak doğsa ırmakta, arkta otu biter". Bu
sav, "arak için kaygı çekme" diyecek yer-

[+]Kasgarlı Mahmud bunu " أَذَقَّ " adhak" diye yazmışsa da doğrusu
" أَذَقَّ " aduk" olsa gerektir. Çünkü bu kelimenin aslının " أَذَقَّ " aduk
olduğunu söylemekte ve bunun " أَذَقَّ " ağı" fiilinden
geldiğini dahi göstermektedir. Şu halde kelime " أَذَقَّ " ad-
buk" değil " أَذَقَّ " aduk" olmalıdır. B. A.

أَشَقَّ uşak : " أَشَقَّ نَائِلُكْ uşak neğ = küçük şey".

Bundan alınarak küçük çocuklara " أَشَقَّ أَتْلَادُ uşak oğlan" denir. " أَشَقَّ أَوْشَلُكْ uşak o-tung = odun kırıntıları". Bu kelime müfret değildir, ancak cemi olarak kullanılır.

أَشَقَّ aşuk : Demir başlık, tulga. Bu kelimedeki الـ harfi ی den çevrilmiştir. Arapçada bazı kelimelerde dahi böyle olur : أَشَقَّ ve أَشَقَّ gibi [+].

أَغُوكْ oguk : Çizme [++].

أَغُوكْ awık : Kırılarda, taşlı yerlerde yaşayan geyik.

أَلُوكْ aluk : " أَلُوكْ أَرُ aluk er = kel, daz kişi". Oğuzca [+++].

أَلُوكْ oluk : Oluk, ağaç kötüğünden yemek gibi oyularak içerisinde şıra soğutulan, hayvan sulanan yalak.

أَلُوكْ uluk : " أَلُوكْ تُونُ uluk ton = eskimiş, yıpranmış elbise". Her eskiyen neşeye "uluk" denir.

[+] Bu kelimenin birinci harfi gerek yazma, gerek basma nüshalarda harekesiz ise de " أَشَقَّ aşuk" olmalıdır. Çünkü Diwan sahibi, bunun aslını ی ile " أَشَقَّ yaşuk" olduğunu söylemektedir. Bk. Rad. 2541 "Yaşık", "yınşak demir" hakkında. B. A.

[++] Bu kelimeyi Brockelmann "oguk" şeklinde yazmışsa da, Rad. I, 1634 de "uguk" şeklinde yazılıdır. B. A.

[+++] Yazma nüshada " أَلُوكْ أَرُ aluk er" sözüne أَلُوكْ أَرُ ma-nası verilmekte ise de bu, basma nüshada أَشَقَّ أَشَقَّ şeklinde çıkmıştır. Doğrusu yazma nüshadaki şekil olsa gerektir. Bu hale göre " أَلُوكْ أَرُ aluk er" sözünün manası "kaba, şiddetli kimse" demek olur. B. A.

الوق oluk : Küçük kayık. Bu kelimenin aslı evvelki kelimedir [+].

الوق uluk : Atın omuzbaşı. Nitekim şu savda gelmiştir: "أولئك أغول فأقلب" uluk yağırı ogulka kalır = omuzbaşı yağırı evlâda kalır". Çünkü sinirlerin ek yerleri orada toplanır, yara kolay kolay iyi olmaz.

الوق alık : Kuş gagası. Oğuzca.

انوك anuk : "أنا نوك" anuk neng = hazır olan nesne". Şu savda da gelmiştir: "أنا نوكنا" anuk utru tutsa yokka sarmas = hazır olan öne kensa yok sayılmaz" (yenekten ne hazırca konuğun önüne koymakla yapmak verilmemiş sayılmaz). Bu sav, ev sahibinin gücü yettiği şeyi hazırlıyabilmesi için söylenir.

أبك ebek : Çocuk dilinde ekmeğin adı.

أتك etek : Etek.

أتك etük : Edük, papuç.

أتك etük : Hikâye. İstenilen şeyin Sultana bildirilmesi için de bu kelime kullanılır. Aslı "bir şeyi hikâye"den alınmıştır.

أتك etük : Kusma. "أنا نوكنا" anuk tuttu = onu kusma tuttu".

أتك etük : Ütü. Mala biçiminde bir demir parçasıdır ki dikmiş yerlerini yatıştırarak için kız-

[+]Metinde "bu kelimenin aslı evvelkidir" denmişse de doğru değildir; daha evvelki "الوق oluk" kelimesi olmalıdır. B. A.

dırılarak elbise üzerine bastırılır.

إحک : içük : Samur, teğin gibi hayvanların derisinden yapılan kürk.

أحک : Üchik: Aşk ve sevginin coşması. Şu parçada dahî gelmiştir : —

أؤذیک مینی قوتتی سقیج منسکائیچی
کوتکلومز آککار آیچی یوزم مینک سرغرور

Üchik mini komitti

Sakinç sanğa yumitti

Könglüm anğar emitti

Yüzüm mening sargarur

"Sevgi beni coşturdu, sıkıntı başıma toplandı; ona gönlüm aktı, yüzüm sararıyor". (Sevgilime karşı olan aşkım beni heyecana getirdi; bende kaygı toplandı, gönlüm ona meylettii, onun için yüzüm sararır).

أرک : erük : Şeftali, kaysı, erik gibi meyvalara verilen genel bir addır; araları bir sıfatla ayrılır :

" تۆلك أرک talüg erük = şeftali".

" ساریغ أرک sarıg erük = kaysı, zerdali".

" قسرا أرک kara erük = erik".

أرک örük : Örülmüş olan her nesne. " أرک سبج örük saç = örülmüş saç".

أرک örük : Bir yerde bir müddet kalmak. " سؤاوت سؤاوت کون أرک بئدی sū on kün örük boldı = asker, ayrılmıyarak, harbetmiyerek on gün eğlendi". Bir Bey veya bir oymak bir yerde

görmekten çekinir, başına vurulur ve kana-
tılır). Bu sav, gelişmek, tembelliği bırak-
mak için söylenir.

أَرِيك irik : " أَرِيك نَعْمَ = katı olan her nes-
ne". Dikenli bir otun baş tarafına da "irik"
denir.

أَرِيك ezik : Uzunlamasına deride olan ezik, çizik.

أَرِيك özük : Kadınlara verilen lakap. Altın gibi temiz
ruhlu kadına " أَلْتُونُ أَرِيكُ altun özük" de-
nir. Bedeni inci gibi temiz olan kadına
" أَرِيكُ أَرِيكُ ertini özük" denir; çünkü iri
taneli inciye " أَرِيكُ erdini" denir. Bu
kelimenin > harfi ت den çevrilmiştir.
Bu lakap Çiğil kadınları için söylenir.
Aslı "nefs" anlatan "öz" kelimesinden a-
lınmış ve ك harfi o şeyin aynı olduğunu
anlatmak için getirilmiştir. " أَلْتُونُ
أَرِيكُ ol erini ök keldür" denir
ki " o adamın kendisini getir" demektir.
Tok ve kalın söylenen kelimelerle kendile-
rine ق ve خ getirilen kelimelerde "ök"
yerine "ok" kullanılır.

أَرِيك özük : Oyularak havuz yapılan her yer. Büyük de-
relerden ayrılan her çaya da " أَرِيكُ سَوْفُ
özük suw" denir.

أَرِيك özek : Belin iç yanında bulunan damar.

أَرِيك öjök : Hece. " أَرِيكُ bitik öjökledi = harfle-
ri ve kitabı heceledi". Hece harflerinden

her birine de "üjök" denir. İki ü çıkışı arasında olarak "بونا أؤك ألف" bu ne üjök ol" denir ki "bu harf nedir" demektir.

إيسگ isig : " إيسگ يسيز isig yer = uzayıp giden çöl".

إيسگ isig : " إيسگ نائگ isig neng = sıcak şey".
إيسگ کون isig kün = sıcak gün".

اڭك eşök : Üste giyiniilen, bürünülen her nesne.

اڭك eşök : Hanlardan, Beylerden birisi öldüğü zaman mezarı üstüne serilmek üzere gönderilen kumaştır. Bu kumaş sonra parçalanarak yok-sullara dağıtılır.

اڭك eşik : Yemişleri yakarak büyümekten alıkoyan soğuk.

ايلگ elig : El. " اونك ايلگ onğ elig = sağ el". Oğuzlar " ساع ايلگ sağ elig" derler. Bütün Türkler sol ele " سول ايلگ sol elig" derler.

اولگ olğ : Ölü.

اولگ olğk : Nasip, hisse, pay (Elif ince çekilerek).

ايلگ ilik : İlik. Oğuzca. Obür Türkler " ييلگ yilik" derler. Oğuzcasındaki الف harfi ی den çevrilmiştir.

ايمك emik : Memes. Erkek memesine de böyle denir.

ايمك emik : " ايمك کون emik kün = ılık gün". Soğuduktan sonra ısınan ve sıcaklığı artmayan şeye de " ايمك emik" denir.

انگ enğk : Arslan yavrusu. Sırtlan, kurt, köpek yavrularına da "enğk" denir.

انگ enğk : " کيرنگ انگی kiritlig enği = kiliğin diğ-

leri".

- أَبُولُ Abul : Bizim ilde -Kaggarda- bir köy adı [+].
أَيْلُ Etil : Kıpçak illerinde akan bir ırmağın adıdır,
Bulgar denizine dökülür; bir kolu Rus
diyarına gider. Şu parçada da gelmiştir :

أَيْلُ سُبْحَى أَقَارُورُ مَيَّائِي قَاتُورُ
[++] كَرْلُونُكْ هَرْ كَاتُورُ

Etil suvı aka turur

Kaya töbi kaka turur

Balık telin baka turur

Kölung taki küşerür

"İdil suyu akar durur, kayaların dibini
döğer durur, bol balıklar bakar durur,
gölcük dahi taşar".

(İtil ırmağı katı dağın eteğini döğerek
akmaktadır. Suyun coğması yüzünden dolan
gölde balıklar ve kurbagalar çoğalmış-
tır).

- أَيْلُ agil : Koyun yatağı. Oğuslarca "koyun pisliği".
Bu iki anlam birbirine yakınlığından böy-
le olmuştur; nitekim Arapçada yağmura da,
buluta da سَمَاءٌ denir.

[*] Bu kelime basma nüshada اَيْلُ , yazma nüshada اَيْلُ gek-
lindedir. Brockelmann gibi biz de buru" اَيْلُ Abul" oku-
duk. B. A.

[++] Bu parçadaki اَيْلُ kelimesi yazma nüshada harekesizdir. Basma
nüshada " اَيْلُ tilim" geklinde harekelensmiş ise de yanlış
yapılmıştır. Çünkü "tilim", "dilim" demektir. Bk. Dv.I,333,
4. Burada "tilim" kelimesi yanlışlık olmaz. Doğrusu "çok" ma-
nasına gelen "telim" olacaktır. Nitekim Dv.I,332,13 te böyle
geçmektedir. Ona göre düzeltilmesi. B. A.

أغول : Oğul. Herhangi bir çocuğa da "oğul" denir. "بُواغُولُ نَا تَبِيرُ" bu oğul ne tır = bu çocuk ne der ?". Bu kelime kural dışı olarak "أغولان" oğlan" şeklinde cemilenir; halbuki "أغولار" ogullar" diye cemilenmesi gerekti. Nasıl ki "erkekler" için "أرزن" eren" denilmiştir. "Oğlan" ve "eren" kelimeleri müfret olarak ta kullanılır.

أكیل : Çok. Kıpçakça. "أَكِيلُ كِشِي" ökil kişi = çok kişiler".

أمول : Kıpırdamayan, kımıldamayan her nesne. Buradan alınarak "yumuşak huylu adam"a "أمول" amul" denir. Şu parçada dahi gelmiştir:

فَجَاءَ بِرَدِّكَ أَيُّ أَعُولٍ
أَرَدِيكَ مُنْدَا بِيخِ أَمُولٍ
أَتَرْنَا أَمْدِي سَرْتَوَكُولُ
فِي لَدِيكَ أَرَسَا قِيْلَاغُو

Kança barding ay oğul

Erding munda inç amul

Attın emdi sen tönkül

Kılding erse kılmağı

"Oğul! nereye gittin ? Sen burada rahat, ilintisizdin. Attan vazgeç, yapacağını yaptın".

(Vaktiyle yanında bulunmuş olan ve sonradan bırakıp gitmiş olduğu atı almayı gelse gence atı vermemek için : "benim yanında rahatın, bir ilintin yoktu, halin iyi, yüreğin sevinçli idi; neden benden kaçtın,

neden yüz çevirdin?" demek istiyor).

أَبْسَمُ öpüm : " بِيْرَ أَبْسَمِ مَوْقٌ bir öpüm mün = bir yudum çorba".

أَيْتَمُ atım : " بِيْرَ أَيْتَمِ أَرٌ = iyi atan adam, nişancı".

أَرْمُ orum : " بِيْرَ أَرْمِ أَتٌ bir orum ot = bir kesim ot".

أَزْمُ üzüm : Üzüm.

أَغْمُ agım : " بِيْرَ أَغْمِ يَرْ = bir çıkışta üzerine çıkılacak yer".

أَقْمُ akım : " بِيْرَ أَقْمِ سَوْفٌ bir akım suw = bir akışta akacak kadar olan su".

أَكْمُ ekim : " بِيْرَ أَكْمِ يَرْ = bir ekim yer = bir ekişte ekilecek kadar olan yer".

أَكْمُ öküm : " بِيْرَ أَكْمِ يَرْ = bir öküm yarmak = bir yığın para".

أَلْمُ alım : Alacak, kişinin üzerinde olan borç. Şu savda dahi gelmiştir : " أَلْمِجُ أَرْسَلَانُ أَلْمِجُ أَرْسَلَانُ بِيْرَ نَجْمِجَانُ alımcı arslan bérimçi sıgğan = alıcı arslan, borçlu sıgğan". (Alacaklı saldırışta arslan, borçlu korkudan sıgğan gibidir).

أَلْمُ ölüm : Ölüm.

أَتَمُ atan : İğdiş edilmiş deve. Şu savda dahi gelmiştir : " أَتَمُ يَوْكِي أَشْرَبَا أَجْمَا أَرْكُرُ نَوْزُ atan yükü aş bolsa açka az görünür = iğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye az görünür". (İğdiş edilmiş devenin yükü yemek olsa aç kimseye -çok

acıktığı için- az görünür).

اُجُون : Sebeup bildirir bir edattır. "سَبَبُكَ اُجُونُ" uçun :
سَبَبُكَ اُجُونُ sening uçun keldim = senin için
geldim".

اِجْرُت : İçin : Ara, iç anlamı bildiren bir edattır.
"اَلَا اِجْرُتَا يَتَشَدُّ لَاز" olar için itiş-
diler = onlar kendi aralarında barışta-
lar" [+].

اُدُون : Udun : Kotan gehrinin adı. Kotanda oturanlara
da "udun" derler.

اَدُون : adın : "Başka" anlamına bir edattır. Çiğilce.
اَرُون : eren : "اَرُونُ تُوَز" eren tüz = -yıldızlar bilgi-
sinde- terazi yıldızının adı". Bu, ayın
-gökta- uğraklarından (burçlarından) bi-
rinin adıdır.

اَرُون : eren : Erkekler. Kural dışı bir cemidir.

اَرُون : aran : (الف tok söylenerek) At tavlası, şıır.

اَرُون : Ören : Her nemenin kötöü. Oğuzca. Bu kelime-
nin Farsçadan alınmış olduğunu sanıyorum;
çünkü Farsçada, harap olan şeye "وَرَان" derler.
Oğuzlar Farslarla çok ka-
rışmış oldukları için birşek Türkçe keli-
meleri unutmuşlar, yerine Farsça kelime-
ler kullanır olmuşlardır. Bu da öyledir.

[+]Basma nüshada bu cümledeki fiil "اِجْرُتَا يَتَشَدُّ لَاز" diye
harekelenmiş ve Brockelmann tarafından da bu şekilde alınmış
ise de doğru yapılmamıştır. Yazma nüshada -dikkat edilecek
olursa-اِجْرُتَا يَتَشَدُّ لَاز-geklinde olduğu sezilmektedir. Doğrusu "aytış-
tılar" olmalıdır; "aytıştılar" olmak ihtimali de vardır. Bk.
Rad. I, 843. Çağatayca. Dv. I, 368, 15 te "اِجْرُتَا يَتَشَدُّ لَاز" stil-
genet" imlasında olduğu açıkça görülmektedir. B. A.

أُذُنٌ érin : Dudak.

أُذُنٌ uzun : Uzun.

أُذُنٌ ajun : Açın, dünya. " بُوَ أَذُنٌ bu ajun = bu dünya". " أَلْبَازُتُ ol ajun = o dünya, ahiret", Çiğilcedir. Bu kelimedeki اُ iki çıkak arasındadır.

أَسَنٌ esen : Sağ, salim. " أَسَنُ مَوْسَى esen müsen ? = sağ mısın ?". Bu kelime "selâmet" manasında dahi kullanılır. Şu savda da gelmiştir : " أَكُنَّا إِيمَانُكَ يَوْمَ " esende êvek yok = esenlikte imme yok". Bu sav, işlerde immemeyi bildirmek için kullanılır.

أَيْسُنٌ esin : Esinti, nesim.

أَشُنٌ uşun : Omuzbaşı, çiğ'inbaşı.

أَغْنٌ agan : " أَغْنُ أَر = genizden lâf söyleyen kişi, genzek". Bu kelime hem söyleyişte, hem anlamca Arapçaya aymaktadır.

أَغْنٌ ugan : Herşeye gücü yeten, kadir. " أَغْنُ تَعَالَى ugan Tanrı = gücü yeten Tanrı".

أَعِينٌ ewin : Evin, dâne [+].

أَعِينٌ akin : Sel. Beklenmiyen, birdenbire gelen sele " مَنَدَرُ أَعِينٍ mundaz akin" denir. Gezeleyin birdenbire, sel gibi gelen asker için de " أَقْبَحُ كَلْدِي akinça keldi" denir.

أَعِينٌ egin : Sirt, eğin.

[+] "Evin" kelimesi bugün Batı Anadolu'da köylüler arasında "dâne, habbe" manasına kullanılmaktadır. "Bu başaklar çok evin verdi" denir ki "çok dâne verdi" demektir. Yine "bu sözün evini evceri yok" derler ki "manası, sözü yok" demektir. B. A.

- ekin : Çiftlik. Oğuzca.
- ekin : Eni birbuçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez. Bununla Suvar çymağı alış veriş eder.
- ökün : Para, gül ve buna benzer şeylerin yığını. Bir tarafa toplanmış olan toprağa " **اَكُنْ** ökün toprak" denir.
- alın : Alın.
- alın : İnsanın karşısına gelen yer, cephe; dağın yuvar ve yüksek tarafı.
- ulun : Temrensiz ok.

+ +

EU AYRIMIN MİZAAFI

- übüp : İbîbik kuşu. Buna " **اُبُكُفْ** übgok" dahi denir.
- ekkek : **اَكْكَ** ekkek işler = ortaya düşmüş kadın".
- ökek : Tabut, sandık.
- ökek : Şehrin savaş için hazırlanmış olan etrafındaki burç.
- ilel : Evet. Hakanlı lehçesinde. Bununla Beylere ve Hanlara cevap verilir.

+ +

EU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

- at : Ad, isim.
- at : Lâkap, unvan. " **بَكْ اَنْكَار اَنْتَ بَرْدِي** Bek

anğar at bërdi = Bey ona unvan verdi".

Ulusun büyüğüne " **أَتْلَغ** atlıg" denir.

اچ : Ağ. Şu savda da gelmiştir :

" **أَقْ نَأَيْمَاسْ . نَقْ نَأَيْمَاسْ** .

Tok ne têmes = ağ ne yemez, tok ne demez".

(Ağ, özüne konan yemeği yer, bırakmaz; tok olan ağ kimseye neler demez).

اَدْ : Kumaş ve kumaşa benzer san'at eseri olan her şey. Kısaltılarak " **أَدْ** adh" dahi denir, doğrusu da budur. " **أَدْ كَرَأْدْ** adhgü adh = iyi yapılmış".

اَدْ : iyilik alâmeti. " **إِكْلِكْ مَشْتَرِي اَدْ بِلُورْ** igliğ tutruğı adh dolur = hastanın vasiyet etmesi iyilik getirir". Bu sav, vasiyet etmesi arzu edilen kişi hakkında söylenir.

ار : " **ار بَرِي** ar bëri = sırtlan". Şu parçada da gelmiştir :

كُرُوبْ بَخْانْ بَحْمَدَانْ
تَقَارِ بَحْمَدَانْ بَحْمَدَانْ

Körüp neçük kaçmadınğ

Yamar suwin kaçmadınğ

Tavarınğnı saçmadınğ

Yésün seni ar bëri

"Gördün, aden kaçmadın? Yamar suyumu geçmedin? Malını saçmadın? Seni sırtlan yesin".

(Alt ederek yakaladığı bir adamı anlata-

rak ona diyor ki : Beni gördün de neden kaçmadın ? Niye Yazar suyunu geçmedin? Niçin malını saçarak başını kurtarmadın ? Artık seni sırtlan yemin).

ار ar : "الزناك" ar neng = kestane renginde olan nesne". Bir ufak ziyade ile "أريك ..... ?" dahi denir [+].

از az : "الزناك" az neng = az nesne".

از az : Ars, as, kakım. (Bu kelimeyi اس ile söylemek daha doğrudur).

از iz : Yerde ve deride uzunlamasına olan çizik [++].

از öz : "كيزل اوز" Kizil Öz = Kağgar dağlarında bir kışlak".

اس as : Ars, as. ( ) ile dahi söylenir). Cariyelere de "as" denir.

اش aş : Yemek, aş. Bir kabı kenetliyerek onarmaya da "aş" denir. "أشلا" ayak aşıla = kabı ekliyerek tamir et ?".

اغ ağ : İki bacak arasındaki boşluk. "أوزان نيك" يوزان نيك yüz at maning ağdın kefti = ba-

[+] Asıl kelime "ar" olduğuna göre ziyade olunmuş çeklinin "ار" arak" olması lazıma da gerek basma ve gerek yazma nüshalarında "أريك" şeklindedir. Düşüncüle ?.. B. A.

[++] Basma nüshada "iz" çeklinde yazılmış olan bu kelime, yazma nüshada "از" şeklindedir. Birinci hemze çizilmeye benziyor. İkinci hemzenin altında kırmızı mürekkeple bir esre vardır. Yazma nüsha üzerinde yaptığım uzun tetkikler neticesinde kırmızı mürekkeple konan hareketlerin sonradan konulmuş olduğu anlaşılıyor. Bu kelime üzerinde bir düzeltme yapılmak istenmiş, bence bozulmuştur. Doğrusu bâbin icabına göre "از" az" olmalıdır. Fizi bu görüşe götürülen bir sebep te Dr. I, 68,2 de bulunan "أزك" azik" kelimesidir ki aynı manaya- dir. B. A.

çaklarının arasından yüz at geçti". Parmakların arasındaki boşluğa da böyle denir.

اَوَّ aw : Av. "بَكَ أَفْصَا حَبْوُ" Beg awka çıktı = Bey awa çıktı".

اَوَّ aw : (Hemze hafifçe çekilerek) Ev. Kısa söylenerek "üv" dahi denir, uzdeyim de budur.

اَوَّ ak : Ak, herşeyin beyazı. Oğuzca. Öbür Türkler alacalı olan ata "اَوَّات" ak at" derler.

اَوَّ ak : "اَوَّ سَقَالُ أَرُ" ak sakal er = saçı, sakalı ağarmış olan adam". Oğuzca.

اَوَّ سَائُ Ak say: Bir yerin adı.

اَوَّ شَرَاكُ Ak terek: Yağna ülkesinde "إِلَا" İla" (İli) suyu üzerinde bulunan bir geçit, bir köprü.

اَوَّ al : Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılı turuncu renkte bir kumaştır. Turuncu renge dahi "al" denir.

اَوَّ al : Hile, al." كَوَّجْرُ أَيْ تَمَّاسْرُ" كَوَّجْرُ أَيْ تَمَّاسْرُ" alın arslan tutar; küğün oyuk tutmas = al ile arslan tutulur, güç ile bostan oyugu tutulmaz". (Hile ile arslanı yakalamak mümkündür; zorla bostanlara dikilmiş oyugu bile tutmak mümkün değildir). Bu sav, kuvvetten aciz kalan bir kimse için -işinde bir çare kullanması yolunda- söylenir.

اَوَّ ala : Ala tenli kişi." اَوَّ اَلَا" ala at = kir at".

بلك خانقا الأبلدي Beg Xanka ala bol-
dı = Bey Hanın sözünü dinlemedi, karşı
koydu, düşmanlarına uydu".

الأ Ala : Ferganaya yakın bir yaylak adı.
الأياغ Ala Yığaç : Sınıra yakın bir yer adı.

+
+ +

BU AYRIMIN BİR BAŞKA TÜRLÜSÜ

الأي ay : Ay. "تولن الأي" tolun ay = ayın ondördü".
الأي ay : Ay (30 günden ibaret olan ay). Şu beyit-

te dahi gelmiştir :

وَتَمَّا إِذَا كَسَا قَلْبُ فَتَلَمَّ بَأَيِّ
تَنْصَبُ نَجْمًا أَلْتَوَرَّادُ لَدَى

Kışka etin kelee kalı kutluğ yay
Tün kün keçe alkinur ödniek dile ay
"Kutlu yaz geldiğinde kış için hazırlan;
gece gündüz geçerek ay ile zaman tükenir".
(Mubarek yaz geldiğinde kış için hazırlık
edin. Çünkü gecenin ve gündüzün geçmesi-
le ay ve zaman tükenir).

Senenin oniki parçasından her bi-
rine "ay" denmesinin sebebi, bu müddetin
ayın geçmesiyle bittiği içindir. Nitekim
şu savda gelmiştir : "أَيُّ سَلُونِ بَلَا الْكِرْ"
إفلامان ay tolun bolsa eligin imlemes = ay,
tolun -ondördü- oldukça elle gösterilmez".
Çünkü onu her gözü olan görebilir. Bu sav,

meşhur olan her şey için de böyle söylenir [+].

BU AYRIMDAN MENKUS OLANLAR

أَوْتُ avut : Avuş. "أَدْتُ adhut" dahi denir.

أَوْتُ uvut : Ut, hayâ. "أَفْتُ uvut" dahi denir.

Burada esil olan ف harfi iki çakak arasında söylenmelidir. و harfi ile yer değiştirebilir. Nitekim "Tey-gamber" anlamlına gelen "يَلَاوِجْ Yalavaç" sözcüğü "يَلَاوِجْ Yalavaç" olarak ta söylenir. "Kulgen dikenini ve Hint ayvası" an-

[+] savındaki "imlemez" fiiline, malûm olduğu halde, metinde, meşhul şekil olan "أَلَيْتُ" işaret edilmez" manası verilmiştir. Bundan şu anlaşılıyor ki vaktiyle Türkçede malûm fiil sıygaları meşhul yerinde dahi kullanılmıyormuş. Nitekim Dv. I, 77, 7-8 de bulunan "أَلَيْتُ" savında dahi böyledir, "al ile aralan tutulur, zorla oyuk bile tutulmaz" demektir. Buna başka türlü mana verilemez. Şu hale göre bu savda bulunan "tutar" ve "tutmaz" fiilleri "tutulur", "tutulmaz" anlamlarına gelmiştir. Bundan şöyle bir kural çıkabilir mi ? (Çok eski devirlerde malûm ve meşhul fiiller ayırdedilmiyormuş). Bu savlar Divân yazılmadan çok evvel yağamaya başlamış olan savlar olsa gerektir.

Bu ihtimal doğru olmasa, bu iki savda bulunan "tutar", "tutmaz" ve "imlemez" fiillerinin failleri atılmış olmalıdır. O vakit savlar şöyle olabilir : "أَلَيْتُ أَلَيْتُ أَلَيْتُ" . Bu takdirde her üç fiil kendi binalarına uygun olarak malûm manasında kullanılmış olur. İşbu konu düşünülecek önemli bir meseledir.

Meşhul fiil kullanılmıyan savlara birkaç misal :
Dv. I, 91, 5 te "أَلَيْتُ أَلَيْتُ أَلَيْتُ" . I, 92, 15 teki sav ile I, 105, 12 deki "أَلَيْتُ أَلَيْتُ أَلَيْتُ" savı da böyledir. B. A.

lemine gelen " يا يا " ve " يا يا " kelimesi de böyledir. Bazın gibi is-
 bicap ve Sayram dillerinde ağaç demek o-
 lan اون da böyledir. Tane manasına
 gelen " اوت اوت " ve " اوت اوت " keli-
 meleri de bunlara benzer.

+
 +

HU AYRINDAN ی İLE GELEN

KELİMELER

ایز : Öyez, övez, bir çeşit sıvrısinek. Oğuzca.

ایغ : Ayı. Oğuz, Kıpçak ve Yağma lehçelerinde
 " اذغ " adlıdır.

ایغ : "Ne iyi", "ne fena" yerinde kullanılır
 bir edattır [+]. Nitekim " اذغ ایغ " ayıg
 edğı, " اذغ ایغ ننگ " ayıg yavuz neng"
 denir ki "ne iyii, ne fena şey!" demek-
 tir. Bu edat iyi ve kötüye delâlet eden
 kelimelere, te'kit için, gelir.

ایق : Kap kakak. Bunu Oğuzlar bilmezler; onlar
 bu gibi şeylere " اذغ " derler.

ایق : Ayak. " اذغ " adlı dahi denir.

ایق : Söz verme, va'd. " اذغ ایق " anıg
 manğa ayıkı bar = onun bana va'di var".

[+]Gerek başma ve gerek yazma nüshalarda kelimenin izahındaki
 ibare şöyledir: **ایغ** - عرق بدم مقام و مقام بدم ایغ. Buradaki
 kelimesi yanlışdır, **ایغ** olacaktır. Mana edğı bu şekilde
 düzelebilir. Nitekim altındaki satırda **ایغ** denilmektedir.

Biz burada **ایغ** kelimesine te'kit bildiren "ne" mana-
 sını vermeyi daha uygun bulduk. Kaggarının dediği gibi "ne"
 kelimesi hem iyi, hem de kötü anlamlarında te'kit bildi-
 rir. B. A.

أَيُّكُ oyuk : Hayal, belge. Oğuzca. Şu beyitte de gelmiştir :

بَرْدِي اَرَنْ قُورُ كُورُبُ قُقُقَا سَفَا زُ
قَلْدِي يَشُرُ اَبْرُ كُورُبُ اَفْحِي يَهَا زُ [+]

Bardı eren konuk körüp kutka sakar

Kaldı yavuz oyuk körüp ewni yıkar

"Konuk gördüğünde uğur sayan kimseler

gitti, bir karartı gördüğünde evini yıkan kötüler kaldı".

(Bir misafir gördüğünde omı uğur ve devlet sayanlar gitti; çölde bir karaltı gördüğünde konuk sanarak -gülmessin diye- çadırlarını yıkanlar kaldı).

أَيُّكُ Oyuk : Tepe gibi yüksek olan yerler. Oğuzca.

أَيُّكُ Oyuk : " أَيُّكُ يَبْرُ أَيُّكُ yer = sulu ve buna benzer yerlerde ayak basıldığı zaman kaybolan ve ayağı çıkarması güç olan kumluk yerler".

أَيُّكُ ig : ig. " أَيُّكُ yig" dahi denir.

أَيُّكُ oyun : Oyun.

+ +

BU AYRIMDAN SONU HARF-i İLLETLİ

OLANLAR

أَيَّا aya : Aya, avuç içi.

أَيَّا uya : Yuva, kuş yuvası.

أَيَّا uya : Kardeş, hısım. Şu sözde de gelmiştir :

[+]Başma nüshada "أَيُّكُ kıldı" şeklinde çıkan bu kelime yazma nüshada doğru olarak "أَيُّكُ kaldı" dır. B. A.

تَوَارُحُنْ تَنْكَرِي اذ لَذِب اَبَا فَدَسْ اَعْلِي جَنَلَا بِنَا ز

Tawar uçun Tengri odhlemadhip

Uya kadaş oğlını qınla boğar

"Mal için, Tanrıyı sklına getirmeyip

kardeş oğlunu gerçekten boğar".

(Kardeşler arasındaki saygısızlığı anlatmak için : Kişi ancak gözüne malı almıştır. Allshtan korkmadan mal için kardeş çocuğunu boğar) demek istiyor.

+
+ +

BU AYRIMIN DÖRTLÜSÜ

آبا aba : Ana. Oğuzca. Karlıklu Türkmenlerce bu kelime (sert ب =p) ile söylenir.

آبا aba : (الف kalın söylenerek) Ayı. Kıpçakça.

آبا aba : Baba. Tibet dilince. Bu kelime onlarda Arapçadan kalmış olmalıdır; çünkü onlar "آبیت sābit" oğullarındandır. Yemenden bir adam Türk ülkesine kaçıp gelmiş ve Tibetliler bu adından türemiş.

آبا aba : " آبا بچی aba bağı = dağlarda yetişir, dağlılar yer, hıyar gibi dikenli bir oğ."

آبی Abı : Erkek adlarındanndır.

آبا oba : Oba. Oğuzca.

آبو obu : Üstübeç.

آتا ata : Baba, ata.

آتا ata : " آتا سَاغُونْ atasagum = tabip, bekim.

آجا ege : Büyük kızkardeş, " آكا eke". ج harfi fi آ den çevrilmiştir. Farsçadaki

كَنْبُ ve حَنْبُ , كَرَمٌ ve جَرَمٌ ke-
limeleri gibi.

أَجْبُ ağı : Yağlı kadın, hanımına. Baraganca.

أَجَا uça : Sırt, arka.

أَجْبُ اِجْبُ iği : Yaşça büyük olan erkek kardeş.

أَدُو udhu : Tepe. Kum yığınına " قَمُّ أَدُو kum udhu"
denir. Nitekim Argu lehçesinde bir şeh-
rin adına " أَدُو كَنْدُ Udhu kend" denilmek-
tedir.

أَدُو udhu : Art. " مَرَأْسَانِي أَدُو كَلْدِمُ men anıñ udhu
keldim = ben onun ardınca geldim". Yine
" مَرَأْسَانِي أَدُو بَرْدِمُ mer: sening udhu bar-
dım" denir ki "ben sana uydum, senin ar-
dınca gittim" demektir.

أَدْبِي idhi : Efendi, sahip. " إِدْمُ نَائِيْرِي idhim ne tær=
efendim ne der?". Tanrıya da "إِدْبِي idhi"
denir. " إِدْمِيْرِيْرِي idhimiz yarlığı =
Tanrımızın emri".

أَرَا ara : Ara. " أَرَا كَيْفِي kifi ara kirdim =
halk arasına girdim".

أَرْبِي arı : Arı. Bu kelime Arapçaya uygundur. Arap-
lar bal'a "أَرِي" derler; Türkler bu adı
balı yapana verirler. Çiğil Türkleri
bal'a " أَرْبِي arı yağı" derler.

أَرُو oru : Şalgam, buğday ve buna benzer şeyleri
saklamak için kazılan çukur.

أَرْبِي dri : Ses, gürtültü. Şu savda da gelmiştir :
" أَرْبِي قَبْسَا أَغْشَا أَفْلَشُوْر . قَبْسَا إِمْرَمُ بَرَشُوْر "

Öri kopse oğuş aklıgır. Yığı keleş
İaren tepreğür = bir gürültü kopse
İleim, akraba akıgır; bir düşman
gelse halk yerinden oynar". (Bir
haykırış koptuğu zaman oynamak, bağı-
rana yardım etmek için toplanır;
düşman geldiği zaman da bölükler
savag için toplanır). Bu sav, ig-
lerde uyanık ve derli toplu bulun-
mak için söylenir.

أرِب اری : Erkek evlât. "أرِبِ اَوْغُلانِ اری oglan =
erkek çocuk".

أَزُو אזو : İki geyden birini dilemeği anla-
tır [+]. "أَزُوْمِ يَكِلِ اَزُوْمِ فَاغُوْمِ يَكِلِ"
Özüm yéğil azu kagun yéğil = üzüm,
yahut kavun ye". Bu kelime çok kere
istifham için kullanılır. "كَلِمُوْمِسْتِنِ"
أَزُوْمِ بَكِرِيْمُوْمِسْتِنِ kelir misen azu
barır musan = gelir misin yoksa
gider misin?".

أَزَا ازا : Geçmiş zaman. "أَزَا فَايِلِحَا اَنْجَا اَيْمَشْ"
zakı bilge ança aymış = geçmiş za-
man bilgini böyle söylemiş". Şa
parçada dahi gelmiştir :

أَزْدِي أَزَا أَرْنَ لَأَزْ أَرْدَمَ بَكِي بَلِكُ نَأْفِ
أَيْدِي أَكْشَرُ أَكْشَلَارُ كَشْطَمُ بِلَوْ أَكْشَرُ سَاعِ

[+]Bu kelime Faraçada "أَبِي اَبَا" şekline girmiştir. E. A.

Erdi uza erenler

Erden begi bilig tağ

Aydı ökdü öğütler

Künglüm bolur anğar sağ

"Geçmişte fazilet Beyi, bilgi dağı gibi adamlar vardı; söz söyler, öğüt verirlerdi. Onlara günlüm açılır".

(Eski zamanlarda ilim, hikmet ve menakıp sahibi adamlar vardı. Onlar çok öğütler söylerlerdi. Onlara ansakla kalbim açılır).

أزبي özi : İki dağ arasındaki geniş yol. Çiğilce.

إزبي izi : Öbür yıl, gelecek seneden sonraki yıl. "أزق: أزبي" arkin izi = gelecek sene, öbür sene".

أشو aşu : Kırmızı toprak, aşı toprağı [+].

أغو agu : Ağı.

أغو agu : İpekli kumaş. "أغوي اغی" = ipekli kumaşları gözetten, koruyan kişi".

أفا awa : Acınmak bildiren bir edattır. Arapların *واوایی* sözleri gibidir. İnsan bir şeyden acınırsa, acı duyarsa "أفا أفا awa awa" der.

[+] Bugün dahi Anadolunun her tarafında ve hala köylerde evleri badana ettikleri kırmızı toprağı "aşı toprağı" denir. B. A.

اُثَا usa : Bir yemek adıdır : Piring pişirildikten sonra soğuk suya konur; sonra suyu süzülerek içerisine şeker atılır, soğukluk üzere yenir.

اِثَا Iwa : Oguzlardan bir bölük.

اَقِي akı : Eli açık, koçak. Cevizin iyisine " اَقِي akı yağak" denir ki "iyi ceviz" demektir [+].

اَكَا eke : Büyük kızkardeş. Oguzlar buna " اَزَا eze" derler.

اَكَا Öge : Tekinden bir derece aşağı, sokak adamlarından olup denemiş, yağlı ve akıllı kimselere verilen lakaptır [+]. Bu, şundan ileri gelmiştir ki " ذُو الْقَرْنَيْنِ Zülkarneyn" Çinedek ilerleyince Türk Hakanı savaş için Zülkarneyn üzerine, gençlerden toplanmış, bir bölük asker gönderir. Hakanın veziri "Sen Zülkarneynin üzerine gençleri gönderdin; onların içerisinde denemiş, yağlı savaş eri adamların dahi bulunması gerekti" deyince Hakan yağlı ve tecrübeli anlamına olarak "Öge mi ?" demiş. Vezir "evet" cevabını vermiş. Bunun üzerine

---

[+] Her Türkçe kelimeyi Arapça bir köke bağlamak isteyenler Türkçenin "akı" kelimesini Arapçanın اَكِي kelimesine bağlamışlar. Türkün "akı"ları Arabın اَكِي leri şekline koymuş. B. A.

[++] Bu kelimenin izahında geçen "Tekin" kelimesini Brockelmann "Tigin" şeklinde yazmıştır. Kelime bugün Anadolu'da "Tekin" şeklinde kullanılmaktadır. B. A.

Hakan yağlı, sınanmış bir kimse göndermiş. Zülkarneynin ileri kolları üzerine bir gece baskını yapmışlar, düşmanları yenmişler. Türklerden biri Zülkarneynin askerlerinden birine bir kılgı vurmuş, herifi göbeğinedek parçalamış. Öldürülen adamın belinde, içerisinde altın bulunan bir kemer varmış; kemer de kesilmiş, altınlar kana bulaşarak dökülmüş. Ertesi sabah Türk askerleri kana bulaşmış olan altınları görerek birbirlerine "bu ne?" demişler, "التُّفَّانُ" altın kan" cevabı verilmiş. Orada bulunan büyük bir dağa hemen bu adı vermişler. Uygur ülkesine yakın olan bu dağın çevresinde Türk göçebeleri bulunur. Zülkarneyn bu gece baskınından sonra Türk Hakanıyla barışmış.

أَلَا : Teninde alallık bulunan kişi. Şu savda da gelmiştir : "كَيْسَى الْأَبَى لَمَيْرَ . يَلْقَى الْأَبَى كَيْسَى كَيْسَى" kişi alası içtin. Yalkı alası taştın = insanın alası içinde, hayvanın alası dışında". Bu sav, yaltaklanarak muhalefetini ve hiyanetini gizlemek istiyen kimse için söylenir. [+].

[+]Bu sav, bugün Anadoluda "İnsan alası içinde, hayvan alası dışında" şeklinde söylenilmektedir. B. A.

ألا ala : Bir edattır; ıvme, acele etme : demektir. " ألا ألا ala ala = yavaş yavaş". Bu kelimeye ل ve ك harfleri eklenerek " ألاكف" alagil* da denir.

ألا ula : Kırdaki belge, alâmet. Şu savda da gelmiştir : " ألاكفأولأزماش . بلكبئسا . سوزرأماسر ula bolsa yol azmas. Bilig bolsa söz yazmas = alâmet olsa yol azmaz, bilgi bulunsa söz çazmaz". (Kırlarda yolu gösteren alâmet olursa yol çazmaz; bir kişide akıl bulunursa sözünde yanılmaz) [+].

إلا İla : Bir ırmak adıdır. Türklerden Yağma, Toksı ve Çiğillerden bir bölüğün indigi bir deredir. Bu ırmak Türk illerinin Ceyhan'udur.

إلي İli : " إلبقبع" İli kapuğ = ilitirilivermiş, anahtarsız açılabilcek yolda kilitlenmiş olan kapı".

أما uma : Ana. Tibet dilince. Bu kelime onlara Araplıktan kalmışa benziyor.

أما uma : Sve gelen konuk. Şu savda da gelmiştir : " أماككأفككيز uma kelse kut kelir = konuk gelse uğur gelir". (Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir. Konuk iyiliğe belge sayılır,

[+]Anlaşıyor ki vaktiyle Türkler kırlarda yolu göstermek için bir takım alâmetler, belgeler korlarmış. İşte eski Türk medeniyetinin yüksekliğine bir örnek daha. B. A.

ألا ala : Bir edattır; ıvme, acele etme : demektir. " ألا ألا ala ala = yavaş yavaş". Bu kelimeye ل ve ك harfleri eklenerek " ألاكف" alagil* da denir.

ألا ula : Kırdaki belge, alâmet. Şu savda da gelmiştir : " ألاكفأولأزماش . بلكبئسا . سوزرأماسر ula bolsa yol azmas. Bilig bolsa söz yazmas = alâmet olsa yol azmaz, bilgi bulunsa söz çarpmaz". (Kırlarda yolu gösteren alâmet olursa yol çarpmaz; bir kişide akıl bulunursa sözünde yanılmaz) [+].

إلا İla : Bir ırmak adıdır. Türklerden Yağma, Toksı ve Çiğillerden bir bölüğün indigi bir deredir. Bu ırmak Türk illerinin Ceyhan'udur.

إلي İli : " إلبقبع" İli kapuğ = ilitirilivermiş, anahtarsız açılabilcek yolda kilitlenmiş olan kapı".

أما uma : Ana. Tibet dilince. Bu kelime onlara Araplıktan kalmışa benziyor.

أما uma : Sve gelen konuk. Şu savda da gelmiştir : " أماككأفككيز uma kelse kut kelir = konuk gelse uğur gelir". (Konukla beraber kutluluk, uğurluluk gelir. Konuk iyiliğe belge sayılır,

[+]Anlaşıyor ki vaktiyle Türkler kırlarda yolu göstermek için bir takım alâmetler, belgeler korlarmış. İşte eski Türk medeniyetinin yüksekliğine bir örnek daha. B. A.

كَيْتَيْتْ بِلْزِي كَارِكْ [+]. قِرْلَارْ اَزْزُ بَادُكْ

Aydım anğar sewük Bizni taba ne elük
Kepting yazı kerik Kırılar edhiz beshük
"Sevgilime söyledim : Bizim tarafa yük-
sek, büyük, geniş kırları geçerek nasıl
geldin ?".

(Sevgilisinin hayalini anlatarak diyor
ki : Ey sevgilim! yüksek tepeleri, uzun
kırları, geniş yazıları geçerek bize na-
sıl geldin ?).

اَنْگُرْ

Öngür: İn, mağara.

اَنْگِرْ

ingir: Aydınlıkla karanlığın birbirine karış-
ması. Öguzlar buna " اِنِيرْ inir" derler.

اَنْگِزْ

angız: Anız, buğday ve buğdaya benzer şeyler
biçildikten sonra tarlada kulan biçilmiş
kökler.

اَنْگِسْ

inges: " اِنْگِسْ كِشِي inges kişi = yabancı gibi sa-
ğına, soluna bakan adam".

اَنْگِلْ

angıl: " اَنْگِلْ اَشُكْ كَاطُغْ angıl açuk kapuğ = bde-
bütün açılmış kapı".

اَنْگِينْ

Öngin: "Başkası" anlamına bir edattır. " اَنْگِينْ

اَنْگِينْ كَلْدُرْ bu attan Öngin keldür =
bu attan başkasını getir".

[+]Gerek basma ve gerek yazma nüshalarda, bu parçada önemli
bir yanlışlık vardır : كَيْتَيْتْ بِلْزِي كَارِكْ mısraındaki كَارِكْ
kelimesi " اَزْزِي yazı" olacaktır. Bugün dahi Türkiyenin bir-
çok yerlerinde geniş saha, geniş açıklık anlamına bu kelime
kullanılmaktadır. Arapça metinde bu kelimenin karşılığı مَعَاوِزْ
olarak gösterilmiş olması da bize hak verdirir. B. A.

+

+ +

ZİYADELİ AYRIMLAR

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE أَفْعَل AYRIMI

أَرْمَتُ

armut: Armut.

أَرْتُوْغُ

artuğ: Ardiç. Kaşgarda bu adta iki köy vardır.

أَبْجُلُ

üçlüğ: Başları bir demirle birleştirilerek üç çubukla yapılan tavşan tazeği.

أَدْهَغُوْغُ

odhğuç: Ateşin alevi.

أَرْغُوْغُ

arguğ : İnsanın aldandığı nesnelere. "أَرْغُوْغُ أَرْوُزُ"
arguğ ajun = dünya, aldatıcı dünya".

أَرْكُجُ

erkeç: Erkeç. Şu savda dahi gelmiştir : "أَرْكُجُ"
أَرْكُجُ أَرْكُجُ أَرْكُجُ أَرْكُجُ أَرْكُجُ
i em bolur eçkü eti yel bolur = erkeç
eti ilâç olur, keçi eti yel olur".

أَرْكُجُ

örküç: Dalga. "سَوَّوْغُ أَرْكُجُ لَمْدِيْ" su örküçlendi =
su dalgalandı".

أَرْكُجُ

örgüç: Kadınların başlarında bulunan saç ör-
güsü.

أَرْكُجُ

örküç: Sacayağı.

أَدْهَغِيرُ

adhgır: Aygır.

أَلْكَرُ

ülker: Ülker. Savaşta "أَلْكَرُكُ" ülker çeriğ"
denen bir kurnazlık vardır : Askerler
her yandan bölük bölük toplanır; biri-
si ilerleyince ötekiler de ona uyar.
Bu hile ile yenilme işi az olur.

اَرْكُزُ
اَرْكُزُ

Erküz : Erkek adlarından.

erküz : * اَرْكُزُ سَوْفُ * erküz sow = ilkbahara doğ-
ru karların ve buzların erimesinden
hasıl olan su". Şu kıt'ada da gelmiş-
tir :

يَا أَيُّهَا بَرَاءُ رُكُزِي أَهْمَى أَقْرَبُ مَنَدَرِي
تَغْدَى رِيقُ يَلْدُوزِي شَكْلًا سَوْزُمُ كَلْبُوزِي

Yay baruban erküzi

Aktı akın manduzı

Toğdı yaruk yılduzı

Tingile Söstim külgüde

"Bahar giderken erimiş olan karlar
coşkun seller gibi aktı, ten yıldızı
doğdu; sözümü gülmeden dinle!".

(Bahar sabahı parladı, bus erintileri
coşkun seller gibi aktı, ten yıldızı
doğdu; şaşılacak olan sözümü gülme-
kizin dinle!).

اُكْسُزُ

Üksüz : Üksüz; şaşkın. Bunun aslı * اُولُكُ * ök"
dür, "akıl ve anlayış" anlamındadır.

اَتَمَّشُ

Otamaş: Erkek adlarındanır.

اَدْرُشُ

adhrış: İkiye ayrılan yolun başı.

اَدْرُشُ

ödhrüş: İki şey arasında mahayyerlik.

اَدْرِشُ

Adhrış: Bir yer adı.

اَدْرِشُ

Edhrış: * اَوْزَجُكُنْدُ * Özçend"de yerleşmiş o-
lan bir Türk oymağı. Aslı "اَكْدِشُ"
egdhış"dir. Bu kelime de altüst olma

vardır.

أَرْتِشْ Ertiş: "Yemek" kırlarında bulunan bir ırmağın adı. Bir göle akar, birçok kolları vardır. Bu suya "أَرْتِشْ سُفَى" Ertiş suvı" denir. Kelime "ertişmek" mastarından gelen "أَرْتِشْ" ertiş" kökünden alınmıştır, "benimle yarış, hangimiz daha ileri geçeceğiz" demektir.

إِرْتِشْ irteş: Araştırma, irdeme, isteme. Bir iş hususunda halk arasında vâki olan bahis. "إِرْتِشْ قُبْدَى" irteş kopdı = bahis kızıştı".

أَرْكِشْ arkış: Kervan. Şu savda da gelmiştir : "إِرْأَقْ يَرِأَقْ يَبِزْ سَافِرْ أَرْكِشْ كَلْدُرُورْ" yırak yer sawın arkış keldürür = uzak yerin salığını kervan getirir". Bu Arabın "وَيَأْتِيكَ بِالْأَخْبَارِ مَنْ لَمْ تَرَوْدِ" sözü gibidir.

أَرْقِشْ arkiş: Yurdundan uzak düşmüş olan birine gönderilen kimse. "أَيْنَاكَ أَرْقِشِي كَلْدَى" anıñ arkişı keldi = onun habercisi geldi". Bu kelime "mektup" manasına da gelir.

أَلْقِشْ alkış: Dua etme, ögme, birinin iyiliklerini sayma. "أَلْ بَلْ كَا أَلْقِشْ بِيْرُدَى" ol Begge alkış bardı * o Beyi ögdü", "يَلَاوَجْفَا" Yalavaçka alkış bérğil = Yalavaç Muhammede salavat getir".

أَشْرَغْ otruğı Ada.

أَتْلِغْ atlıg: "أَتْلِغْ أَرْ" atlıg er = atlı adam".

اُتْلُغُ otlug : " اُتْلُغُ تَاغُ otlug tag = otlu dag".
 اِتْلُغُ itlig : " اِشْلُغُ اَكْ itlig ew = köpekli ev".
 اَرْتِغُ artig : Kadın mintanı.
 اَرْتِغُ artig : Yüknün bir dengi, hayvana yükletilen karşılıklı denklenden biri.

اَغْرُغُ agrug : Bir parça ağrı. Vücudun her neresi ağrıyorsa, oranın ağrısı diye söylenir : (baş ağrısı, karın ağrısı) gibi.

اَغْرُغُ agrug : " اَغْرُغُ سُنْغُغُ agrug sunğugi = omurga kemiklerinin önce geleni, birincisi, ilki".

اَغْرُغُ ogrug : Derenin dönemeci. " تَاغُ اَغْرُغُ tag ogrugi = dağın dönemeci, bittiği yer".

اِتْلُكْ Itlik : Tıraz'a yakın bir şehir adı.

اِتْلُكْ otluk : "Onların dilince" Yemlik, ahır.

اُغْغُكْ ugguk : Uçuk, ingi.

اَدْرُكْ adhrık : Ayrık, ayrık otu.

اَدْرُكْ adhruk : "Başka", demektir. Oğuzca. Başka Türkler bu yerde " اَدْرُكْ adhrık" derler.

Şu savda da gelmiştir : " اَدْرُكْ كِشْ تَلْ كِجْ "

اَدْرُكْ كِشْ تَلْ كِجْ adhrık kişi nengü neng

sansas = başkasının malı mal sayılmaz.

(Başkasının malı senin elinde bulunsa da mal sayılmaz; çünkü geri

alınır).

اَدْلُكْ odhluk : Kol kemiğinin kalın yeri.

اَدْلُكْ udhluk : Sağır gibi hayvanların ahırda yattı-

ğı yer.

أُدْمَقُ
أَرْتُقُ
أَرْتُقُ

udhmak: Uyan, çırak, şakirt.

artuk: Artık, ziyade.

ortak: Ortak. Şu savda da gelmiştir : " أَرْتُقُ " ortak erden artuk almas = ortak, ortağından artık almaz". Bu sav, insafli olması emrolunan kimse için söylenir.

أَجْمُكُ

ajmuk: Ak şap. Kel olan kinselerin dazlığı buna benzetilerek " أَرْمُكُ تَاز " ajmuk taz" denir ki "başı şapla sıvanmış kel" demektir. Bu kelime, iki çikak arasındaki ج ile söylenir.

إِسْرِيقُ

ısrık: Çocukları perileri ve göz dokunmasına karşı afsunlamak için ilâç yapıldığı zaman söylenir; çocuğun yüzüne tütüsü verilerek " إِسْرِيقًا إِسْرِيقًا " ısrık ısrık" denir ki "ey peri ısrılımış olasıñ!" demektir.

أَسْرُكُ

osruk: Osuruk.

أُسْرِكُ

usrik: Uykulıyan adam.

أَعْدُكُ

agduk: " أَعْدُكُ كَيْشِي " agduk kişi = bir yere sığınan, kim olduğu belli olmayan adam". Buna " أَدْعُكُ " adguk" dahi denir.

أَغْرُكُ

agruk: Pılı partı, ağırlık. " أَغْرُكُ مَبْرُودًا مَبْرُودًا " ağır agruk kayuda kaldı = ağırlık, pılı partı nerde kaldı ?".

إِسْرِيقُ

ıwrik: İbrik. Bu kelime hem söyleyişte, hem

anlamda Arapçaya uygun düşmüştür; ancak

ب harfi Türkçesinde ف olmuştur. Şu parçada dahi gelmiştir :

إِثْرُ وَتَشِيْقَ كَزَيْو . سَفَرُ نَبَا كَزَيْو
سَقِيْحُ قَدِي كَزَيْو . نَسْرُ مِلَا سَقِيْم [١٠]

İbrik başı kazlayı

Sağrak tolu közleyü

Sakinç kudhi kizleyü

Tün kün bile sevinelim

"İbrik başı kaz gibi, sürahi dolu göz gibi. Sıkıntıyı çukura (kuyuya) gizliyerek gece gündüz sevinelim".

(İbrigin başı kaz boynu gibi dikilmiş, kâse göz gibi dolmuş. Kaygıyı gömelim, gece gündüz sevinelim).

أَفْرُقُ ukruk: Kement. Şu savda da gelmiştir : " تَاغِيْعُ

تَاغِيْعُ أَفْرُقُ . تَنْكِرُ وَتَغِيْعُ بِنَجَاسِ

ukrukin egmez. Tenğizni kaygıkan bügen = dağ kementle eğilmez, deniz kayıkla bügenmez". (Tlu dağ kementle eğilmez, deniz kayıkla kapanmaz, önü gerilmez).

Bu sav, "büyük bir iş, küçük bir sebep-
le geri kalmaz" yerinde kullanılır.

أَفْرُقُ okluk: Sadak.

أَفْرُقُ alçak: Yumşak hüylü, uslu.

[+] Basma nüshada " سَفَرُ نَبَا سَفَرُ نَبَا سَفَرُ نَبَا " şeklinde olan bu kelime yazma nüshada " سَفَرُ نَبَا سَفَرُ نَبَا " şeklindedir. Vezin de büyölmesini gerekli kılar. B. A.

الدَّقُّ olduk : " الدُّقَاتُ olduk at = nalsız at".
Başka hayvanlar için de söylenir.

الْفُقُّ Alguk : Kağarda bir köy adı.

أَمْرَاقُ amrak : " أَمْرَاقُ كَمَلٌ amrak köngül = arı göndü,
sıcak yürek".

إِبْرُكُ ipruk : Ekşi yemekten içine katılık gelen ki-
şiye -içini sürdürmek için- yoğurt
ile süt karıştırılarak verilen ilâğ.

أَمْنَكُ epmek : Yağma, Toxsi boylarıyla Oğuz ve Kıp-
çaklardan bir takımlarının dillerince
"ekmek" demektir. Bunun Arapçada ör-
neği vardır : Çıkkak yakınlığı yüzünden
ب nin و harfine, ر harfinin de ت ye
gevrilmesi gibi; nasıl ki andiçerken
بِاللَّهِ وَاللَّهِ تَاللَّهِ denir. Fakat bu kural
Türkçeye uzaktır.

أَتْلُكُ etlik : Et asılacak çengel. Kesilmek için ha-
zırlanan koyuna da "etlik" denir.
" أَتْلُكُ قَوِيٌّ etlik koy = etlik koyun".
" أَتْلُكُ كِسْفِيٌّ etliğ kişi = şişman kimse".
Et sahibi olan kimseye de (yumşak kâf-
la) " أَتْلُكُ كِسْفِيٌّ etliğ kişi" denir.

Dileğin bütün sıfatları söyle-
mek değildir; ancak üzerinden söylen-
meden geçilmeyecek olanlar başka...

أَرَلُّكُ etrek : Rengi sarı adam. Oğuzca.

أُرْلُكُ ütrük : Mileci, ütücü adam. Oğuzca. Nitekin
şu beyitte gelmiştir :

أترك ابن أُمّيرى ليه نكاحا
 الكركش بزمش أشع بكافه [٥]

Ütrük ötün ogrılayı yüzge bakar
 Elkin taşup bérmiş aşığ bağıra kakar
 "Hileci, alçak kimse hırsız gibi yüze
 bakar, misafiri kogarak vermiş olduğu
 yemeği başına kakar".

(Hırsız gibi konuğun yüzüne gülen al-
 çak, hileci kimseler kaldı; konuğu a-
 ğırlar, verdiği yemeği başına kakar).

أَتَلْتُ ötlük: Öğüt, vaaz. Bu anlamda "أَتَلْتُ" övüt
 denir. Aslı "أَكْت" öğüt'tür.

أَمَّت etmek: Elmek.

إِجْلِيَتْ içlik: Eğer keçesi, içlik.

إِجْمَلْتُ içmek: Kuzu derisinden yapılmış olan kürk.

إِدْرِكُ idhrik: Katı nesne. Arguca.

أَذَلْتُ ödhlük: Zaman. Şu parçada da gelmiştir :

أَذَلْتُ قَمِيحَ كَهْدِي أَرَدَمُ أَوْعَ سَفْدِي
 يَجْفُ يَهْرُ سَفْدِي أَرَدَمُ كَجَسْرِ بَلْوَر

[٥] Bu beyitteki أَلِكُنْ kelimesi basma nüshada böyle ise de yan-
 lış olmalıdır. Çünkü Dv. I, 31, 15 de "أَلِكُنْ yelkin" ve
 "أَلِكُنْ elkin" şekillerindedir. Vezin de bunu gerekli kılar.
 "Elkin = misafir" ve "eligin = el ile" anlamındadır. Bu söz
 yazma nüshada أَلِكُنْ şeklidir.

Bu beyitte bulunan أَلِكُنْ kelimesi yanlışdır; doğrusu
 "أَلِكُنْ bağıra" olacaktır. Yazma nüshada önceden أَلِكُنْ (ben
 sonradan bozulmuş, Kişiliyi yanlıştan da bu olmuştur. Ek.
 Dv. II, 150, 15. B. A.

Üdhlük kamıg küfredi

Erdem arıg sewredi

Yunçıg yawuz tuwradı

Erdem Beği çartılır

"Zaman bütün bütüne gevşedi, fazilet dibelek seyredi, düşkün ve kötü davran-
dı, fazilet eri yok edilir".

(Zaman zayıfladı, ululuklar azaldı,
zayıf ve düşkün olan kimseler kuvvet-
lendi. İyilikler Beyi öldüğü için böyle
oldu). Bununla Afrasyeba marad ediyordı.

أُذْرَنْكُ üdhrək: "أُذْرَنْكُ نَنْكُ" üdhrək neñg = artan nesne".

Bu, az iken artan nesneye denir.

أَذْلِكُ edhlik: "أَذْلِكُ نَنْكُ" edhlik neñg = faydalanılan
nesne".

أُرْبَاكُ ürpek: Tüyleri ürpermiş insan ve hayvan.

أَرْبَكُ ertik: İşlek yol.

أَرْتُكُ örtük: Bir şeyin örtüsü; eğer örtüsü. Büyük-
lerin mezarlarına örtülen ipekli kumaş
gibi her şeyin örtüsüne de böyle denir.

أَرْكُÇ örük: Örülmüş saç. Oğuzca. Bu söz "أَرْكُÇ"
örküş" kalimesinden çevrilmiştir.

أُرْدَكُ ördek: Ördek. Şu savda da gelmiştir : "فَارُ"

[+] Bu parçanın ilk misraındaki "كُفْرَدِي" küfredi" kelimesi yan-
lıştır. Doğrusu "كُفْرَدِي" kefredi" olacaktır. Çünkü Dv. I, 398;
12 de ve II, 269, 6 ve III, 31, 7 de bu kalime hep كُفْرَدِي harfi üs-
tün olarak geçmektedir.

Yine bu parçanın üçüncü misraındaki "تَوْرَدِي" tawradı-
dı" kelimesi "تَوْرَدِي" tawradı" şeklinde olacaktır. Nite-
kim Dv. III, 31, 7 de "تَوْرَدِي" tawradı" şeklinde geçmek-
tedir. B. A.

قَبَا أَرْدَكَ كَوَلِّكَ إِيَّاكَ نُوْرُ kaz kopsa ördek köliğ igenür = kaz giderse ördek gölü benimser". Bu sav, Bey gittikten sonra halk üzerine büyüklemeğe kalkan düğün kimse için kullanılır.

أَرْسَكَ ersek: أَرْسَكَ إِشْلَاوْ ersek işler = ortaya düşmüş azgın kadın". Şu savda da gelmiştir :
 "أَرْسَكَ إِشْلَاوْ كَا سَكَا س . إِيَّاكَ أَفْكَ سَكَا س .
 ersek erge tegmez évek erge tegmez = orospu koca bulmaz, iven eve ermez".
 (Koca bulmak için azgın karıların emeği çok kere boşa çıkar, bütân sebepler birleşemez. Bunun gibi acele eden kimse de bir engelle uğrıyarak eli boş kalır). Nitekim, Tanrı alkışlıyası ve esenliyesi Yalavacımız أَرْسَكَ لَأْ أَرْضَا قَطْمَعْ demişdir. Bu sav, aceleyi terketmek için söylenir.

أَرْلَكَ erlik: Erkeklik.

أَرْنَكَ ernek: Parnak. "أَرْنَكَ كَا سَكَا س" da denir.

أَرْلَكَ izlik: Kesilen hayvanların derisinden yapılan Türk çarığı. Nitekim şu savda gelmiştir :
 "أَرْلَكَ يَلْسَا أَرْدَا لَيْمَاس . إِيَّاكَ بِلْسَا :
 izlik bolse er öldimes ,
 iqlik bolse at yagrmas = çarık olsa adam ölmez; keçe olsa -teyelti bulunsa -at yağar olmaz". Bu sav, işlerde sonunu düşünerek yürümek için söylenir.

- أسرک esrük: Sarhoş.
- أفشك ewşük: Bir kişede eskiden bulunmayıp sonradan gelen hal, hastalık ve buna benzer şeyler, ârıza...
- إلرک ılrük: Safra ve balgamı söktüren bir ot tohumu, üzerlik tohumu. Uç dilince.
- أنزك önzük: Egerin ön ve arka tarafları, ucu.
- إكدك ikdük: Süt ve yoğurttan yapılır, peynir gibi yenir bir azık.
- أكرک agrık: Eğirilen ip.
- أكرک ügrük: Çocuğun beşiğini sallama.
- أكشك ekşik: Ekşi olan nesne. (Mayhoş nar) gibi.
- أكسك eksük: Eksik, eksik olan nesne. "أكسك يرماف" eksük yarmak = eksik para".
- أكلك öknek: Kadınların kuleklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılmış halka. Bu, aslında mastardır.
- أكلك öknek: Toplanmış olan her nesne. Bu da öbürüsü gibi mastardır.
- أندك endek: Satın, bir nesnenin üst yanı. Oğuzca.
- أجكل üggil: Müselleş, üç köşeli olan nesne.
- أجكل üggil: Müselleş, dört köşeli olan nesne.
- أرسك arsal: "أرسك ساج" arsal sağ = kızıla çalan sağ".
- أشکل aştal: "أشکل اغل" aştal ogul = kişinin en sonrakı çocuğu".
- أيوك endik: "أيوك أر" endik er = budala adam". Şu savda da gelmiştir : "أيوك أما أفكج"

أَغْلَازُ endik uma ewlikni ağırılar =
 "şaşkın konuk ev sahibini ağırılar". Bu
 savla, ağırılanın konuk için olduğu
 bildirilmek istenir.

Şu parçada dahi gelmiştir :

أَنْدِکْ کِشِی تَیْتِلسُونْ   ایل شُرو تَیْتِلسُونْ
 تَقْلِ بَری تَیْتِلسُونْ   قَدغویا سَقِلسُونْ

Endik kişi ?

El törü yetilsün

Toklu bõri yetilsün

Kadhu yene sawilsun [+].

"Şaşkın kişi ayılın, yurda düzen
 yayılın, kurtla toklu güdülün, kay-
 gı yine savulsun".

(Kılıcımızla kaygıyı açalım, tâ ki ah-
 mak ayılsın, vilâyet barışa kavuşsun,
 kuzu kurtla beraber yürüsün, bizden
 keder gitsin), demektir.

استورم Östrüp: Miehil, insanın içini sürdüren ilâç.

[+] Bu parça basma nüshada yukarıdaki şekilde çıkmış. Yazma
 nüshada şöyledir :

أَنْدِکْ کِشِی تَیْتِلسُونْ   ایل شُرو تَیْتِلسُونْ
 تَقْلِ بَری تَیْتِلسُونْ   قَدغویا سَقِلسُونْ

Bunun doğrusunu biz tekrar yazıyoruz :

Endik kişi ?

El törü yetilsün

Toklu bõri yetilsün

Kadhu yene sawilsun

Bununla beraber yazma nüshada üçüncü mısra sonra-
 dan ufak bir düzeltme görerek kırmızı mürekkeple bu mısraın
 son kelimesi şu hale konmuş : تَیْتِلسُونْ. Bu şekil aslında
 "yetilsün" diye okunabilir; fakat fon şekil "tawilsun" gi-
 bi bir şey okunur. Bu okunuş dahi manayı bozamaz. Bu parça-
 nın Araçça metindeki izahı çok kısa ve karışık ise de biz
 Türkçesini göz önüne alarak gördüğümüz manayı verdik. E.A.

"سوت آژم" sût strüm = mercimeğe benzer, ishal veren bir ot". Bu kelime Arapçaya yakındır.

اَخْشَامُ
اَذْرَامُ

axşam: Akşam, gün inme zamanı.

adhrım: Egerin altına iki yana konan keçe, teyalti.

اَذْرَمُ
اَزْدَمُ

ödhrüm: Her nesnenin seçilmiş.

erdem: Edep, terbiye. Şu savda gelmiştir :

"اَزْدَمُ بَيْتُ سَيْبِلٍ" erdem başı tıl = edebin başı dil" demektir. Çünkü güzel söz söylemesini bilen şerefe erişir.

اَسْتَمُ

üstem: Egerlere, kemerin başına, tokalara işlenen altın, gümüş. Oğuzlar buna "ساخت" derler.

اِسْرِمُ

ısrım: "اِسْرِمُ كَيْسِي" ısrım kişi = suratsız, sıkıntılı adam".

اِشْكُمُ

işküm: Saraylarda Hanlar için kurulan büyük çanak gibi ayaksız sofrası.

اِقْتَمُ

oktam: "بِيْدِرَاقْتَمُ يَبِيْرُ" bir oktam yer = bir ok atımı yer".

اَصْكِرِمُ
اِمْرَمُ

egrim: Suyun toplandığı yer.

imrem: Yurtdoğlardan toplanan her yığınak. "اِمْرَمُ تَبْرِشْتِي" imrem teriştı = halk, yığınakta toplandı".

اَقْرَمُ

otgun: Egerin solunda kolanın halkası geçirilir, dile bağlanır enli bir kayış.

اَرْكُنُ

arkun: Yaban aygırıyla evcil kısraktan olan at. Koşuyu en çok bu atlar kazanır.

أَزْكَبْ
أَزْكَبْ

örge: Urgan. Oğuzca.

erken: "İken" anlamına bir edattır, hâl bildirir. "أَزْكَرُ أَرْكَارُ كَرْدُمْ" ol kelür erken kördüm = o gelirken gördüm".

أَزْكَبْ

irkin: "أَزْكَرُ سَوْفَ" irkin suw = irkinti su".

Her toplanmış olan şeye de böyle denir.

Bu kelimeden alınarak "Karlık" boyu büyüklerine "كَوْلُ أَزْكَبْ" Kөл irkin" denir ki "aklı göl gibi toplanmış, dolmuş" demektir.

أَزْكَبْ

irkin: "أَزْكَرُ يَسْمُرُ" irkin yağmur = günlerce süren yağmur".

أَزْكَبْ

arkun: Gelecek yılın adı. Bundan alınarak "أَرْكُنْ" arkun izi" denir ki "gelecek yıl, öbür yıl" demektir.

أَزْكَبْ

Arkün: Düşman yüzünden ulus arasına düşen ür-küntü; talâgla kalelere ve sığınaklara kaçırdılar.

أَشْرَنْ

otran: Don, elbise. (Bunu Yağma ilinde işit-tim).

أَشْكَبْ

içkin: "أَشْكَرُ أَرْ" içkin er = düşmandan iken bu yana geçen, kendisine dokunulmayan kişi".

أَشْرَنْ

üstün: Üstün ve yukarı anlamına bir kelimedir. "أَشْرَنْ أَوْشْرَنْ" ondan üstün" denir ki "on-dan yukarı, onun üstünde" demektir.

أَشْرَنْ

astın: "Aşağı" manasına bir kelimedir. Bu söy-leyiş fasih değildir, fasihî "أَلْتَنْ" al-

tın"dır.

الْتِن altın: Aşağı, alt.

أَوْرَت awran?: Demirci ocağı biçiminde yapılan ek-
mek fırını.

إِسْفِن ısgun: Şerbeti çiçek hastalığı için iyi ge-
len, çiçeği kırmızı bir ot.

أَشْكِن eşkin: "أَشْكِن تَرَابُكْ" eşkin toprak = akıp inen, üğü-
nen toprak". Uzun yola "eşkin" ve koşa
koşa giden at postasına "أَشْكِنِجِي" eşkin-
ci" denir.

أَمَشِن emşen: Kürk yapılan deri.

أَنْدَان andan: "Ondan sonra" anlamına bir kelime. O-
guzca. "أَنْدَانْ أَيْدِيمْ" andan ayıla = ondan
sonra söyledim". Öbür Türkler bu keli-
meyi "أَنْدَا" anda" diye الف ile söyler-
ler, "orada" anlamınadır. "مَنْ أَيْدَا أَرْدِيمْ"
men anda erdim = ben oradaydım".

+
+ +

BU AYRIMIN MUZAAFI

أَرْتُ artut: At ve ata benzer armağan olup Baylere
ve başkalarına verilir. Sonradan bu
kelime, her türlü armağan için kulla-
nılır olmuştur.

أَرْكُكْ arkuk: "أَرْكُكُوكُوكُ" arkuk kişi = söz dinlemez,
kalp kimse".

أَرْكُكْ arkuk: İki duvar veya iki direk arasına arku-
ru olarak konulan ağaç.

أَمْكُفْ üngük: İbibik kuşu. Çiğilce.

أَمْكُفْ emgek: Emek, mihnet. Şu savda da gelmiştir :
"أَمْكُفْ أَمْكُفْ أَمْكُفْ قَلَامَسْ" emgek eginde kal-
mas = sıkıntı sırtta kalması". Bu sav,
Yüce Tanrının أَنْعَمَ الْعَرَبِيَّةُ sözüne ben-
zer. Şu parçada dahi gelmiştir :

أَيْدِي سِنْتِ أَوْذُو أَمْكُفْ تَلِيمْ أَيْدُو
يَمْشَرُ قَيْغْ أَوْ ذُو [+] كَلَمْ سَكَا بَكْرُفْ

Aydi seninğ udhu

Emgek telim idhu

Yunğar katığ ödhu

Künğlüm sarğa yğrük [++]

"Dedi : Senin tarafında çok emek, zah-
met vardı; katı dağlar yumşadı, gönlüm
sana doğru koşuyor".

(Sevgilisinin hayalini anlatarak diyor
ki : Bize kadar bu sarp dağları geç-
rek nasıl geldin ? Cevap olarak dedi
ki : Kalbim senin yanına çabuk gelmek
dileğiyle çarpıyor; dağlar yumşadı).

أَمْكُفْ üngük: Ümük, imik, çocukların tepesinde du-
lunan yumşak yer.

[+] Bu parçanın üçüncü mısraındaki أَوْ ذُو kelimesi "أَوْ ذُو" ol-
sa gerektir. Çünkü Dv. I, 83, 7 de "أَوْ ذُو" şekline geç-
mektedir. B. A.

[++] Bu parça Dv. I, 82 de أَمْكُفْ kelimesinin izahında geçen par-
ça ile ilgilidir, onun cevabıdır. Bizim anladığımızı göre
bu parçanın manası şudur : Cevap olarak sevgilisi : "Senin
yanına varmakta çok sıkıntı çektim, gönlüm seni arzu etti-
ği için yalçın dağlar yumşadı" demek istiyor. B. A.

اشكك esgek: Eşek. İki diyalekten -Oğuz ve Türk di-
yaleklerinden- biriyle "اشكك" esyek".

ش harfi, bir cinsten olan iki harfin
birisinden-gevrilmiştir. Bunun gibi

şeyler Arapçada dahi vardır. Nitekim

قَمَمَكَش derler ki قَمَمَكَش

Ulu Tanrının قَمَمَكَش ve قَمَمَكَش

سبازlerinde de böyle olmağ-

tur. Bunların seilları قَمَمَكَش ve قَمَمَكَش

kelimeleridir.

اركك erkek: Her hayvanın erkeği. "اركك قاعو" er-
kek takagu = horoz".

انكك ingek: İnek. Oğuzlar kaplımbağının dışısına
da "انكك" ingek" derler.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

اوغور Uygur: Beş şehirli bir vilâyetin adı. Zulkar-
neyn Türk Hakanı ile barıştıktan son-
ra bu şehirleri yaptırmıştır.

Bana, Muhammed Çakır Tonka Han
oğlu Nizamettin İsmail Toğan Tekin
babasından hikâye ederek dedi ki: Zül-
karneyn Uygur illerine geldiğinde Türk
Hakanı ona dört bin kişi göndermiş;
zulgalarına takılan kanatlar şahin
kanatları imiş. Bunlar öne ok atık-
ları gibi arkaya da ok atarlarmış.

İبتانۇن bunlara şaşa kalmış ve شۇنداق دەيدۇ demiş. "Bunlar kendi kendilerine geçinirler, başkasının yiyeceğine muhtaç olmazlar; çünkü bunların elinden av kurtulmaz, istedikleri zaman avlayıp yiyebilirler" demek istemiş ve bu vilâyete خەنزۇق adını vermiştir. Sonraları خ harfi الف e çevrilmiştir. Böylece boğazdan gelen harflerin birbirine çevrilip durması olagan şeydir; hele الف in خ ya, خ nin الف e çevrildiği çoktur.

Kitabın sahibi Mahmud der ki, bunun içindir ki bizim atalarımız olan Baylere حەسەن derler; çünkü Oguzlar أمير diyemezler, الف harfini خ ya çevirerek söylerler. Babamız, Türk illerini Samanlı Ogullarından alan Beydir; adına بحرکين denir [+].

Uygur kelimesinde gördüğün gibi الف harfi خ ya çevrilmiştir. خ harfi الف harfine çevrilince خەند kelimesindeki د harfi de ی ye çevrilmiştir. Bu د nin ی ye çevrilmesi büyük bir kuraldır. Bundan sonra خەند kelimesindeki خ harfi غ yapılmıştır. غ har-

[+]Gerek yazma ve gerek basma nüshalarda بحرکين şeklinde geçen bu kelime yanlış olmalıdır. Sözün gelişinden bunun حەسەن تەگين olacağı anlaşılıyor. B. A.

finin خ ya çevrilmesi her zaman olan bir şeydir; nasıl ki Arapçada "حَمْرٌ" ve "عَدْرٌ" kelimelerinde de böyle olmuştur.

Bu vilâyette beş şehir vardır. Vilâyetin halkı en katı kâfirlerdir, son derece atıcıdır. Zülkarneynin yaptırmış olduğu "سُلْمَى" Sülmi, "قَوْجُو" Koçu, "بَيْشْبَلِيْق" Canbalık, "بَيْشْبَلِيْق" Béş balık, "يَنْجِيْبَلِيْق" Yengi balık" adındaki şehirlerdir.

اَيْتِشْ aytış: İki kişinin birbirine hallerini sormaları.

اَيْتِغْ aytığ: "Aytış" anlamına gelen bir kelimedir. Sağlık, esenlik ve buna benzer şeyler sormak için kullanılan bir kelimedir.

اَيْرُقْ ayruk: "Başka" anlamına kullanılan bir kelimedir. Oğuzca.

اَيْرِقْ ayırık: Ayırık otu. Türkler buna "اَدْرِقْ" adhrık" derler. Oğuzlar د harfini ی ye çevirirler.

اَيْلُقْ ayluk ayluk : Öyle, öyle, demektir. Oğuzca.

+ +

BU AYRIMDAN KENDİSİNDE YAN YANA İKİ HARF-İ İLLET BULUNANLAR

اَيْلَا eyle: Öyle. Oğuzca. "اَيْلَا قَلْبِلْ" eyle kılğıl = öyle yap".

اَيْلَا eyle: Öğle vakti. Oğuzca. Kıpçaklar ی harfini

د ye çevirerek "أزلا" derler.

+ * +

BUNUN BİR BAŞKA TÜRLÜSÜ

إعليلن اءلىك: Aءلىك.

أشلقن اءلىك: Aءevi, mutfak. Oguzlar buءdaya "أشلق" اءلىك" derler.

أشلقن اءىك: Eءek. "أشلقن" de denir. ع harfi ile söylemek daha fasihtir.

أفبا اءىا : Ayva. Bir diyelekte.

+ * +

BU AYRIMDAN DÖRTLÜ OLANLAR

إكؤ اءكؤ : Ekti, elde beslenen hayvan.

أقرو اءكرو : "Yavaء eli!" anlamınadır. "أقرو وأقرو" akru akru = yavaء yavaء!".

أءكؤ اءءءؤ : İyi, güzel. Şu parçada da gelmiştir :

فأشلقنم أءشلقنا فلقنل أءكرو أءكرو
أؤنل أؤنل أؤنل أؤكؤنل أؤكؤنل

Koşnu konum aءaşka

Kılgıl anءar aءırlık

Artut alıp anungıl

Edngü tavar ogurluk

"Konuya, komşuya ve hisımına iyilik et, onları aءırla, armaءan alıp güzel, uءurlu mallar hazırla!".

(Hisımlarına ihsan et, onlara ikram

kıl! Bir hediye alırsan daha iyi kar-

şılık hazırla!)).

+
+ +

BUNUN BİR BAŞKA TÜRÜSÜ

امشوی amşuy : Sarı erik.

+
+ +

BU AYRIMDAN GÜNNELİ OLANLAR

انگوز angöz: Yerden kazılıp çıkarılır, karın ağ-
rısına ilâç yapılır bir kök. Şu sav-
da da gelmiştir : انگوز بنا ات الناس انگوز
angöz bolsa at ölmes = andız olsa
at ölmez". (Andız hazır olursa at,
karın ağrısından ölmez). Çünkü bu
kök toz haline getirilir, atın bur-
nuna üflenir, at kurtulur. Bu sav,
yolcu için hazır olmak lüzumunu bil-
dirmek için söylenir.

انگلیç ingliç: Kebabla yenir, sarımsağa benzer bir
dağ otu.

انگلیک انگلیک: Kadınların yanaklarına sürdükleri
kırmızı boya.

انگدن angdün: Öndün. Oguzlar > harfi ile ö harfini
atarak " انگدن öng" derler. " انگدن یوریت"
angdün yorit = atını önden sür". Bu,
Oguzlar için bir kuraldır.

+
+ +

الدَّانِكُ oldang: Nestin altı [+]. Şu savda da gelmiştir ; " إِنَّمَا أَنتَ أَنَا الدَّانِكُ بِمَا ر " utka uwut atsa oldang yemes = köpeğe utama atılma -verilse- nestin altını yemez". Bu sav, utama ile emretmek için kullanılır; utandırılan kişinin kötü işleri terketmesi dilenir.

أَزْلَانِكُ ujleng: Kaya keleri. (iki çakak arasındaki çukuk ile). Oğuzca.

أَزْدَانِكُ izdenğ: Balık avlanan bir çeşit ağ: Yağ ağaç çubukları suyun içine dizilir, çayın ortasında bir kapı bırakılır, ağ kapının ağzına komur. Balıklar ağa girer girmez hemen çıkarılır.

أَخْسَانِكُ axsung: " أَخْسَانِكُ أَخْسَانِكُ er = sarhoğlukta kavga eden adam". " أَخْسَانِكُ أَخْسَانِكُ " da denir.

+
+

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

أَيْبَانِكُ aybang: " أَيْبَانِكُ أَيْبَانِكُ er = kıl adam".
Çigilce.

[+] Brockelmann bu kelimeyi "sidenğ" ve "uldang" şekillerinde yazmışsa da "oldang" olacaktır. Bk. Rad. I, 1699. Türkistan Türkleri bugün dahi şu savı kullanmaktadırlar : " Kişi elinde xan bolganga kendi şingde oltang bol = başkasının yurdunda Bey olacağına kendi yurdunda pabuçaltı ol" demektir. B. A.

أَيْدِيكَ aydın: Aydın, ay aydınlığı.

+
+ +

D Ü R T L Ü L E R

أَرْغَنْجَانِ arngen[+]: Ergen, bekâr. Şu savda da gelmiştir :
أَرْغَنْجَانِ الْإِنْفِيقِ بِرُؤْمِ كَامَانِ "erngenge
elig kerî böz ün tikemes = argenin
donu elli argın bezden dikilmez" ya-
hut "ergene eli argın bez don olmas"
demektir; çünkü yabancı kimse bekâra
öğüt vermez, iyiliğini istemez. Bu
sav, evlenmeyi emretmek için söyle-
nir.

+
+ +

ORTASI TÜRLÜ HAREKE İLE

أَفْئَالِ , أَضْأَالِ , إِفْئَالِ AYRIMI

- أَرْقَانِ arkar: Boynuzundan bıçak sapı yapılan dişi
dağ keçisi.
- أَشْبَارِ aşbar: Semanla kepek karıştırılarak ıslatılır,
ata yem olarak verilir.
- إِشْتَلَانِ işler: Kadın. Aslı "ایشیل"dir, "hanım"
demektir. Bu kelime cemidir, müfret
olarak ta kullanılır. Sayın kadınlara
"işler" denmesinin büyük bir hikâ-

[+] Bu kelime basma nüshada "أَرْغَنْجَانِ" eringen şeklinde harekelennmişse de yanlışdır. Doğrusu "أَرْغَنْجَانِ" olacaktır. Çünkü ayrımın icabı budur. Yazma nüshada ر harfinin özerinde bir "tutar" işareti açıkça görülmektedir. Brockelmann dahi "eringen" yazmakla yanlışlığa düşmüştür. B.A.

yesi vardır. ی harfi yeğnilik olsun için atılmıştır.

اخشاع oxşag: Benzeme. "أَبْنُ أَخْشَاعِي" aning oxşığı = onun benzeri".

أرقاع arkağ: Argaç; bez, heli, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik.

أفروغ owruğ: Kemigin ek yerleri. "أَفْرُوغ" dahi denir. Dağın yamacına ve bittiği yere de "owruğ" derler.

أفروغ owruğ: Bel kemiginin boyuna birleştiği yer. Bu üç kelimenin en doğru şekli "أَفْرُوغ" owruğ"dur [+].

أفراغ ograğ: Niyetlenmek, kurmak, kastetmek.

أنداع andağ: "Öyle" anlamınaadır. "أَنْدَاعُ أَيُّدِمُ" andağ aydım = öyle söyledim". Çigilce.

أنداع andığ: Elek, kalbur gibi şeylerin kasnağı.

أبراق obrak: Yıprak, yıpranmış. "أَبْرُقُ تُونُ" obrak ton = yıpranmış elbise".

أتغاف atgak: Karında biriken sarı su hastalığı.

Sarı bir çiçeğe de "atgak" denir. Yüzü kaygıdan sararmış olanlar buna benzetilir.

أجماق uçmak: Uçmak, cennet. Şu parçada dahi gel-

[+] Her iki nüshada dahi "وَالْأَصْرَبُ فِي مَبِئَةِ السَّلَامَةِ" bu üç kelime de doğru olan" denilmişse de burada kelime, üç değil, ikidir. Birisi 3 üncü, öbürü de 5. inçi satırdaki أفروغ kelimeleridir. 3 üncü satırdaki أفروغ kelimesinin 5. inçi satırdaki أفروغ kelimesinden farkı yoktur. Bunun için kelime üç değil, iki sayılmalıdır. B. A.

miştir :

تُرْكُ الْجَمَلِ يَرْدِي [*] رَجْرَجَ سِدْمَ كِرْدِي
أَجْمَاوِي كِرْدِي نَمَلُ بِنَا كَلَكُوسُ

Türlüg çeçek yarıldı

Barçın yadım kerildi

Uçmak yeri körüldi

Tunluğ yana kelgüsüz

"Türlü çiçekler açıldı, ipek kumaştan yaygı serildi, cennetin yeri görüldü, kış gene gelecek değildir".

(Baharı öğerek diyor ki: Türlü çiçekler açıldı, sanki ipek kumaştan döşek serildi; cennetin yeri görüldü. Zaman ılıdı, soğuk hiç geri gelmeyecektir).

- أَخَاقْ arsak: Ağsak, topal.
أَرَنَاقْ artak: Bozulmuş. "أَرَنَاقْ نَمَلُكْ" artak neng = bozulmuş nesne".
أَرَضَاقْ orgak: Orak.
أَغْرَاقْ Ograk: Sınırdaki oturan bir Türk oymağı. Bunlara "قَرَايِنَاجْ" Kara yığaç" dani denir.
أَغْلَاقْ aglak: "أَغْلَاقْ سَبِيرْ" aglak yer = ıssız yer".
أَغْلَاقْ oglak: Oglak. Şu savda dahi gelmiştir : "أَغْلَاقْ" . أَعْلَانْ يَلِكْ مَسِيرْ .
oglan biligsiz = oglakta ilik , ço-

[*] Bu mısradaki "سِيرْدِي" yerildi" sözü, yazma nüshada "يَرْدِي" yazıldı" şeklindedir. Say kişisi bunu kafiyeve ve Arapça-sındaki "كَلَمَاتْ" kelimesine bakarak "yarıldı" şeklinde yazmıştır. Bununla beraber yazma nüshadaki bu şeklin gösterilmesi lâzımdı sanırım. B. A.

cukta bilgi yok".

إِسْتَاكَ istek: İstek, araştırma, irdeme. "إِسْتَاكَ قَدْوً" istek kopdı * istek geldi".

أَسْتَاكَ üstek: Üstelik, ziyadelik; binin üzerine yüz katmak. "مِنَ اسْتَاكَ بِيْرِدِمٍ" men üstek berdim = ben üste verdim".

أَيْلَان aplan: Sığan cinsinden bir hayvancık.

أَرْغُون argun: Sığan cinsinden, yarım arğın uzunluğunda bir hayvancık. Duvarların yarıklarından serçeleri avlar, koyunun üzerine atılırsa koyunun eti sararır. Uyuyan insanın üzerine atılırsa sidik tutukluğuna uğrar.

الْتُون altun: Altın.

أَمْتَاكَ öngen: Şahdemarının iki tarafında bulunan demar.

إِنْكَان ingan: Dişi deve. Şu savda da gelmiştir : "إِنْكَانُ إِنْكَانُ إِنْكَانُ إِنْكَانُ" ingan ingrasa botu bozlar = dişi deve inleyince bozuk deve ses verir". Bu sav, hısımların birbirlerine olan yakınlıklarını anlatır.

+
+ +

BU AYRIMDAN MİSAL OLANLAR

أَيْنَاش oynaş: Oynaş. Başka biriyle sevişen kadın.

أَيْنَاق oynak: "أَيْنَاقُ وَأَيْنَاقُ" oynak işler = oynak kadın".

أَيْرَان ayran: Ayran.

+
+ +

KENDİSİNE ۛ HARFİ GETİRİLEN

اَيَاغُو oynagu: اَيَاغُوِيْبِر oynagu yer = oynanacak yer".

+ +

BU AYRIMIN MENŞESU

اَيَان uyan: Bir bitkinin köküdür; kokusu güzeldir, yanir [+].

+ +

BU AYRIMIN GÜZELİ OLANLAR

اَرْمَنَكْK erngek: Parmak. Şu sevda da gelmiştir: "رَمِيْش اَرْمَنَكْ نُوْرًا اَمَان" bæg erngek tün ermes = bæg parmak düz olmaz"; nasıl ki insanlar da bir değildir.

اَرْمَنَكْK Örngek: Kireç [+].

+ +

[*] اَيَان-الراب وهو اصل الراكب kelimesinin izahında basma nüsha demekte ise de yazma nüshada الراب وهو اصل الراكب şeklinde. Gerek اَيَان ve gerek الراب kelimelerinden bir şey anlaşılıyor. Burada bir yanlışlık vardır. Bu kelime الراب olsa gerektir, yerdan çikarilan bir ot anlamıdır. Brockelmann basma nüshadaki اَرَاب şeklini almıştır.

Brockelmann bu kelimeyi (u) ile almış ve biz de ona uymuş isek ta kelime (ölgeng) şeklinde olsa gerektir. Çünkü kelime Lügeti Çagatay sahife 38 da "çayır" ve "çemen" anlamına اَوَلَانْ imlâsında geçmektedir. Radloff'ta dahi böyledir. Bk. Rad.f, 1246. B. A.

[**] Bay Kilişli basma nüshada bu iki kelimeyi اَرْمَنَكْK erngek" ve "اَرْمَنَكْK erngek" şeklinde yazmışsa da doğru yapmamıştır. Bunlar "اَرْمَنَكْK erngek", "اَرْمَنَكْK erngek" olacaktır. Çünkü bu ayırımın vezni اَرْمَنَكْK dir. Kelimenin ayrıma uyması gerektir. Bundan başka yazma nüshadaki hareketler Bay Kilişlinin koyduğu hareketlere uymamaktadır. Yazma nüshada bu iki kelime şu şekildedir: اَرْمَنَكْK , اَرْمَنَكْK . İkinci kelime Brockelmann yanlışmıştır. B. A.

AYRINTI قَوْلٌ VE قَوْلَانِ

- الوج : aluğ : Soğutulmuş nesne [+].
- الأز : ular : Keklik.
- أذبيز : edhiz : Her şeyin yükseği.
- أوسوز : usuz : "أوسوز كفي" usuz kişi = uykusuz kişi".
- إسبز : isiz : Ele, avuca sığmayan haşarı çocuk.
- إكيش : egiş : Maden eritildiği zaman çıkan pislik.
- إكيش : igiş : Harınlaşmış at.
- إفالك : êvek : "إفالك أز" êvek er = evici, aceleci adam".
- الولك : elük : Alay etme, maskaraya alma.
- الأغ : ulag : Ulak, Beyin emriyle koşa koşa giden postacının -başka bir ata erişip bininciye değin- bindiği at.
- الأغ : ulag : Yama, elbise yaması.
- أخاق : uxak : Kaysı sıkılarak elde edilen suyu. Bundan şerbet yapılır.
- أشاق : uşak : Koğuculuk "أشاق سوز" uşak söz = koğu olarak söylenen söz".
- أسال : usal : "أسال كفي" usal kişi = iş bilmiyen kimse, gafil".
- إنال : Inal : Anası Hatun (kökten), babası ortalık adamlarından bulunan bütün gençlere verilen ad. Bu, değişmez.
- أجات : uğan : İki yelkenli gemi. Kıpçakça.

+ +

[*] Bu kelimenin Arapça izahında **البرود** denilmiş ise de kelimenin manası "soğuk, soğutulmuş nesne" demektir; bir manası da "havi sökülmiş urba"dır. Her iki mana da buraya gelmez. Doğrusu Brockelmann'ın da işaret ettiği gibi **البرود** olmalıdır, "şeftali" demektir. B. A.

آياس ayas : " آياس كوك ayas kök = açık hava, açık gök". Kölelere -yüzleri parlak olduğu için- " آياس ayas" denir.

اوت utun : Değersiz, alçak.

+ * +

D Ö R T L Ü L E R

اگى ögey : " اگى آنا ögey ata = eveybaba". Bunun gibi " اگى اغل ögey ogul", " اگى قيز ögey kız" da denir.

اماي umay : Son; kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne. Buna "çocuğun ana karnında eşi" denir. Şu savda da gelmiştir : " اماينا اغل بلور umayka tapinsa ogul bolur = birisi buna hizmet ederse çocuk doğar". Kadınlar somı uğur sayarlar.

+ * +

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE

ايريمي AYRIMI

اربا arpa : Arpa. Şu savda dahi gelmiştir : " ارباين ارباسيز arpasız at aşumas, arkasız alp çeriğ sıyumas = arpasız at koşamaz, arkasız yiğit asker bozamaz". (At arpa yemedikçe yokuşu aşı-

maz, bunun gibi, bir yiğit de kendisine yardım eden bir arkacısı bulunmadıkça savaş saflarını yaramaz). Bu söz, her işte yardımlaşmayı emretmek için kullanılır.

أَرْتُو ertu : Orta, her şeyin ortası. " أَرْتُو أَرْتُو ertu er = orta yaşlı adam", " أَرْتُو أَرْتُو ertu er = evin ortası", " كَوْنُ أَرْتُو kün ortu = öğle vakti". Çığılıca.

أَرْتَا erte : Erte.

أَرْحَبِي arçı : Heybe.

أَرْدُو ordu : Hâkanın oturduğu şehir. Bundan alınarak Hâkanların oturdukları Kaşgar şehrine " أَرْدُو كَنْد Ardü kend" denilmiştir.

أَرْدُو Ordu : Balasagun yakınlarında bir şehir. Balasagun şehrine de " كَوْز أَرْدُو Koz ordu" denir.

أَرْدُو ordu : " أَرْدُو بَهِی Ardü behi = Hâkanların döşeyicisi, yaygıcısı".

أَرْدُو ordu : Sığan ve köstebek gibi yerde yaşayan hayvanların yuvası.

أَرْدُو ordu : " أَرْدُو تَال Ardü tal = hamam otu", iki diyeleğin birinde, (Türk ve Türkmen diyeleklerinde)[*].

[*] أَرْدُو تَال kelimesinin karşılığında, metinlerde أَرْدُو تَال denilmiştir. Bu kelimenin Arapçada iki manası vardır: Birincisi kireç ve zırvıktan yapılan hamam otu manasıdır. İkincisi göğüse vurulan demge demektir. Biz burada ilk manayı metne gevirme olarak koyduk. Belki ikinci anlam daha uygun gelebilir. O vakit kelime, "urdu tal" şeklinde olsa daha yakışık alır. B. A.

أَكْدُو ekdü : Kılıç kını ve kılıç kınına benzer şeyler oymak için kullanılan ucu eğri bıçak.

أَكْدَى ekdi?: Sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği yer, mezbaha.

أَمْدَى emdi : Şimdi. "أَمْدَى كَلِمَتِي" emdi keldim = şimdi geldim". Oğuzlar الف harfini esre olarak söylerler ve "إمدي" imdi" derler.

Şu parçada da gelmiştir :

أَبْنَمُ كَلْبًا أُغْرَدْتُمْ   أَرْسَلْتُمْ لِيُوَكِّعُكُمْ
أَلْبَازِئِيْنَ يُغْرِدُونَ   أَمْدَى مَنِي كِم تَتَارُ

Öpkem kelip uğradım

Arslan layu kökredim

Alplar başın togradım

Emdi meni kim tutar

"Öpkem geldi, uğradım, arslan gibi kökredim, yiğitlerin başını doğradım. Şimdi beni kim tutar?".

(Öfkelenerek, kızarak düşman üzerine uğradım, arslan kökrer gibi kökredim, yiğitlerin başını kestim; kalabalığın ortasında beni kim tutar? diye bağırdım).

أَمْدُو umdu : İstek, dilek; tamah. "أَمْدُوِي" umduçi = dilenci".

أَمْدَا anda : Orada, orda.

أَمْرِي opri : Obruk, çukur.

أَمْرًا otra : Orta, yanları olan her şeyin ortası. Bu kelime "أَمْرًا" orta" sözünden çevrilmiştir.

أَيْرُو ayru : "Değilse" anlamına bir kelimedir [+].
"مُوْبِي تِلَا سَاَسْرُو أَيْرُو نَاكَرْكَ" munu dilemese
sen ayru ne kerek = sen bunu dilemi-
yorsan, başka ne istersin? (Buna
razi olmazsan, ne istersin?).

أَذْرِي adhri: Buğday temizlemek için kullanılan ay-
gıt. İki yanı balunur her nesneye de
"أَذْرِي adhri" denir. "أَذْرِي adhri
butluğ = bacakları açık kimse".

أَشْرُو otru : Her şeyin karşısı. "أَشْرُو otru
ol menğa otru keldi = o, benim kar-
şımdan geldi".

أَسْرَا asra : Alt, aşağı.

إِسْرَا isre : Aşağı, sonra. "أَلْأَذْرُو إِسْرَا أَوْلُ" ol an-
dan isre ol = hakikaten o, ondan son-
ra ve aşağıdır".

أَسْرِي asrı : Kaplan. İki renkli ipe "أَسْرِي asrı
yışığ" dendiği gibi, iki renkli her
şeye, -kaplan rengine benzediği için-
"asrı" denir.

أَغْرِي ogri : Hırsız, uğru "أَغْرِي ogri
bu neng antıg ogri ol[++] = bu nesne
ondan aşağıdır". Bu kelime de asıl o-

[+] أَسْرُو kelimesine, Arapçada gösterilen mana pek uymuyor;
çünkü misalde gelmiş olan أَسْرُو kelimesinin "başka" ma-
nasına olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim Radloff dahi
bu manaya almıştır. B. A.

[++] أَغْرِي örneği, metnin "hırsız" anlamına kay-
dettiği "uğru" kelimesine uymuyor. Çünkü örnek olarak ve-
rilen bu cümlede "uğru" anlamı yoktur. Örnek buraya yan-
lış konulmuş olmalıdır. B. A.

lan غ harfinin esre olarak söylenmesidir; yalnız bu harfin esresi atılarak yeğniltilmiştir; nasıl ki Arapçada "أذن، أذن،" "أذن، أذن،" kelimelerinde dahi böyle olmuştur.

اگری egri : Egri. Şu savda da gelmiştir : "يادان کدو" :
اگرین پلاس . کئی بویترا کویته
kendü egrisin bilmes tewi boynın egri
tér = yılan kendi egrisini bilmez, de-
ve boynuna egri der". Bu sav, kendinde
olan bir şeyle başkasını kinayan kim-
se için söylenir.

اگرا egre : Tutmaca benzer şehriye çorbası; tut-
maç daha sulu olur.

اگرې elri : Oğlak derisi. Bir د ziyadesiyle "الدرې"
eldiri" dahi denir.

ارژو arju : Çakal. (İki çakak arasındakile). Bir
takım kimseler bir şeyin etrafında top-
landıkları zaman "کئی ارژو لوقری" kişi
arjulayı kurı" denir, "halk, çakalla-
rın insan yemek için toplandıkları gi-
bi, bir şeyin etrafında toplandı" de-
mektir.

ارسو arsu : Değersiz şey. Oğuzca.

ارغو argu : İki dağ arası. Bundan alınarak "طراز"
Talas" ile Balasagun arasındaki şehirlere dahi "Argu" denir; çünkü ora-
sı iki dağ arasıdır.

أرغا urga : Büyük ağaç. Oğuzca. Argu dilinde de böyledir.

إنفا ınga : Malmüdü, tahsildar.

انفا anga : " انفا آر " anga er = "değersiz adam".

Değersiz her şey için de kullanılır.

إرقي irwi : " إرقي قلاق " irwi kulak = ince, uzun kulak".

إرقي irwi : Hindistandan gelir bir ilâç. Hastalara verilir.

أرقا arka : Arka, sırt.

أرقا arka : Sakıntılı anlarda yardım eden kişi.

Şu savda dahi gelmiştir : " أرقا سوزان "

أرقا سوزان arkasız er çerig sıyumas =

yiğit, yardımcısı olmadıkça asker yenemez".

أبكا öpke : Akciğer [+].

أبكا öpke : Öfke, kızgınlık; çünkü öfke akciğerden gelir. Bu, birini ötekine yaklaştırmıştır; nitelik Arapçada "yağmur"a "gök" dahi denir.

أبكا ötki : Bedel, karşılık. Çiğilce. " أبكا " bu atka ötki bərdim = bu atın karşılığını, bedelini verdim".

أبكو eçkü : Keçi.

أبكو içkü : İçki, içilen her şey.

أذكو edhü : İyi, güzel. Şu beyitte dahi gelmiş-

[+]Basma nüshada أبكا kelimesi unutulmuştur; yazma nüshada vardır. B. A.

tir :

كَلْسَا كَبْنُوْنَا اَتْمَا اَنْكَا زَا اَزْرُكَلَا
يَقْلُ اَنْكَا زَا اَزْكَو لَكْرُ اَغْبِي اَنْكَلَا

Kelse kiği atma anğar örter küle
Bakkıl anğar edhgülgün egzın küle
"Sana bir kimse gelse yüzüne yakar
kül atma, agzın gülerek iyilikle bak".
(Sana güleç yüzlü bir kimse geldiğın-
de onun yüzüne sıcak kül atma, ona
gülerek bir ağızla, iyilikle bak!).

erki : Şek, şaphe bildiren bir edattır. " ol kelir mi erki = o ge-
lir mi ki?". Bu edat, istifham edati
yerinde de kullanılır.

örkü : Ürküş, horküş.

eskü : Söpürge.

eski : Eski. " eski ton = eski el-
bise".

gıkü : Ahid, peyman.

elke : " Elke bulak = Türklerden bir
bölük".

ogla : Genç, yiğit. Arguca.

uglı : Kaggarda yetişir beyaz ve tatlı bir
havuç.

adhna : " adhna yılı = yaşlı olduğı
için yük vurulsayıp bırakılan hayvan".

örme : " örme saç = örme saç".

آزما azma : Taşağının derisi yarıldığı için ağa-
mıyan koç [+].

آزما azma : Dut ağacı. (iki çıkak arasındaki ۱-
le).

اسما asma : اسمك Usm tarım = İslâm diyarından
Uygur ilinedek akan büyük bir dere".
Bu dere Uygur ilinde kumlara karışır.

اگمه agme : Evin kemeri.

اگمه agme : " اگما تېراق agma toprak = yağma top-
rak". Yığılan her şeye de böyle denir.

الما alma : Elma. Oğuzca. Öbür Türkler " ائلا al-
mila" derler.

الما olma : Çanak çömlek [++].

اتنۇ atnu : Ödünç. " من تېنۇف اتنۇدوم men yarmak at-
nū bərdim = ben ödünç para verdim".

اشۇ ashu : Önce, evvel. " من اندان اشۇ كەلدىم men andan aq-
nu kaldim = ben ondan önce geldim".

اندا anda : Orada. Oğuzlar "sonra" anlamına kul-
landıkları zaman ان harfini ن ye ge-
virerek "andan" derler. Fakat "orada"
manasına kullandıkları zaman öbür
Türlere uyarlar. ان in ن harfine çev-
rilmesi Arapçada dahî olagan bir iş -

[+] kelimesi basma nüshada bu şekilde ise de yazma nü-
shada "ازما" azma" imlasındadır. Yazma nüshada görülen
ازمان kelimesinin sonundaki ن harfi sonradan yapılan bir
düzeltme sırasında kırmızı mürekkeple konulmuştur. Sonra-
dan yapılan bu düzeltmelere çok güvenemiyorum. Bâb dahî
kelimenin آتما olmasına icabettirir. B. A.

[++] Bu kelimenin nasıl yazılacağını bilmiyoruz. Bir yerde ne
kendisine, ne de benzerine rastladık. "Oluk" kelimesine
ölçümlü olarak "olma" dedik. B. A.

tir. Yalavaç Mîsâ'nın hikâyesinde Yü-
ce fanrı وَمَارَبِّ الْعَالَمِينَ demiştir. Bu-
rada, مَا kelimesindeki ال harfi ن
dan çevrilmiştir. Çünkü akıl sahipler-
ri için yapılan bir sorguda " ما هذا =
bu ne şeydir" denilseyip " مَنْ هذا = bu
kimdir" denir. Yine Ulu Tanrının لَتَنَمَّ
سُؤْمُوكُمْ بِاتِّصَابِهِ sözündeki ال de ن dan çev-
rilmiştir. عَشُو adındaki bir şairin
aşağıki sözünde de böyle olmuştur :
وَلَا تُصِيبُ الْمُنُوبَ لَأَمْرًا لِعَاقِبَةٍ وَآخِرُكُمْ بِكُمْ فَاعْبُدُوا
Buradaki كَاعْبُدُونَ sözüyle كَاعْبُدُونَ demek istemiştir.

فَعْلٌ AYRIMI

iki : İki.

KENDİSİNDE ح HARFİ BULUNAN

GUNNELİLERDEN ح AYRIMI

أَحْسَبُ : Ödünç. " مَنْ أَنْسَبُ بِرَمَانٍ أَنْسَبُ بِسِرِّهِ " men
anşar yarmak ödünç bürüm = ben ona
ödünç para verdim".

أَوْسَعُ : utunç. " أَوْسَعُ الْبَيْتِ " utunç is = utanılacak is".
Aslı "hayâ" anlamına gelen " أَوْسَعُ " utunç
sözünden alınmıştır.

أَحْسَبُ : Sayıda üçüncü.

أَحْسَبُ : Sayıda ikinci.

Bu, bir kuraldır. 10 dan aşağı olan sayılarda köke -kendinden önceki sayının arkasından geldiğini bildirmek için- و ve ج harfleri getirilmiştir. "تُورْتُورْت" törtünç, "بُيْشُيْشُ" beşinç gibi ki asılları "تُورْت" tört ile "بُيْش" beş'dir. Bu anlamı verebilmek için köke و ve ج harfleri getirilmiştir. Her kökte da- hi böyle yapılır. Nitekim onuncuya "أُوْنُوشُ" onunç, yirminciye "يُيْغِيْشُ" yigir- minç denildiği gibi ki bu, "ondokus- dan sonra gelen" demektir. Bu kural, değişmez.

- erinc: Olur ki, belki. "أُوْنُوشُ" ol kaldı e-
rinç = o, belki geldi; ola ki geldi".
- urunc: Hışvet, gevik.
- erinc: İyî yaşayış, nişet içinde geçinış.
Bir takım diyelaklarda iki çakak ara-
sındaki و ile söylenerek "أُوْنُوشُ erinc"
denir.
- awunc: Bir nesneye alışma (avunma). "أُوْنُوشُ"
ol mangâ awındı = o, hans a-
lıştı".
- ikinc: Sayıda ikinci olarak gelen.
- ökünc: Pışmanlık. "أُوْنُوشُ" ol te-
lis ökünc öküncü = o, çok pışman oldu.
- ögünc: Ögünc. "أُوْنُوشُ" bu işte
ne ögünc keret = bu işe ögünmenin ne

gereği var ?".

aling?: * الینگ اولینگ uling yol [+] = doğru ol-
mayan kıvrımlı yol". Her kıvrımlı nes-
neye de böyle denir.

iling: Düşüncesinin yanlışlığı belli olan bir
kişinin bir iş üzerine söz söylemesini
kısamak.

umung: Umma. " اُمُنگ تەنگرىگە tut = uzadı Tanrıya tut".

onung: " اُونُنگ يارماق onung yarmak = onuncu pa-
ra". Başka şeyler için de böyle denir.

inang: Güvenilen, inanılan. Buradan alınarak
" اِنانغ سەغ Inang Seg" denir ki "inanılan,
itimad edilen şey" demektir.

HER HAREKESİYLE اِنانغ ÖLÇÜSÜ

ÜZERİNE OLANIN BİR BAŞKA

TÜRÜSÜ

atingu: " اَتینگۇ atingu neng = atılan nesne".

itingu: " ایتینگۇ itingu neng = itilen nesne".

ishingu: " ایشینگۇ ishingu saç = erkeğin son-

[+] Bu kelime bazen nüshada yukarıda gördüğümüz inlada ise de,
yazma nüshada اینگ şeklinde. ا in altındaki esre hare-
kesi siyah ve yine aynı الف in ve ل harfinin üzerindeki ün-
tünlerle الف den sonra gelen ب harfi kırmızı mürekeple ya-
zılmıştır. Aynı ibarenin içerisinde ve altındaki satırda
geçen ikinci اینگ kelimesi de aynı şekilde yazılmış, yalnız
ل harfinin altına hareke konmamıştır. الف den sonra gelen
ب harfinin yazıldığı kırmızı mürekep pek iyi çıkmamıştır,
dikkat edilirse görülebiliyor. B. A.

radan bırakılan saçı". Başkası için de böyledir. Yük vurulmayarak bırakılan hayvana da "أَرْجُوْهُ" idbıngu yılık" denir.

أَرْجُوْهُ arıngu: Günah [+].

أَرْجُوْهُ arıngu: "أَرْجُوْهُ نَانِك" arıngu neng = avunulan, alışılan şey". Bunun için cöriyelere de "arıngu" denir.

أَرْجُوْهُ arıngu: Geceleyin gidip düşmanı basan asker.

+ +

HU AYRIMDAN ك HARFİ GÜNNEKİ OLANLAR

أَبْنَانِك abangı "eğer" anlamına bir edattır. "أَبْنَانِك سِن" abang sen barsa sen = eğer sen varırsan".

أَبْنَانِك otang: Odun.

أَبْنَانِك örüng: Ak olan nesne. Oguzlar "أَبْنَانِك ak" derler.

أَبْنَانِك örüng: Gençlerin tırnakları üzerinde bulunan akılık. "أَبْنَانِك تِرْنَاك" tırnagak örüngi-tırnak beyazlığı".

أَبْنَانِك örüng: Arpağcıya, afauncuya verilen para. "أَبْنَانِك اَلِیْغ" aliğ örüngi bär = al ücretini ver".

أَبْنَانِك Öreng: Rum ülkesi yakınlarında, kuzay böl-

[+] أَرْجُوْهُ kalimesi başına nüshada bu şekilde yazılmış ise de, yazma nüshada اَلِیْغ in ham üstünde, hem altında hareke vardır, اَلِیْغ şeklidir. B. A.

gesinde bir yerin adı. Doğrusu "دَرَمَلْت" Verang'dir.

اِرِينْ

irine: irin.

اَشِينْ

uşeng: "اَشِينْ تاش" ūşeng taş = düz kaya". Başka bir diyalekte "اَشِينْ" yūşeng'dir.

اَلَانْ

alang: "اَلَانْ يَزِي" alang yazı = düz ova". Bu kelime "açık kapı" demek olan "اَلَانْ" anğıl kelimesindeki harflerin yer değiştirmesinden meydana gelmiştir.

+ +

BU AYRIMIN MUZAAFI

اَنْجَكْ

anjek: Ağsın iki yanındaki azıların bittiği yer.

اَنْجَكْ

anjek: Kadınların baş örtülerine bağladıkları ip.

اَنْجَكْ

anjek: Kadınların takma olarak keçi kılından yaptıkları zülür. "اَنْجَكْ زِيكَاك" anğik yürgeyek = ulanmış zülür". Aslı "başka" anlamına gelen "اَنْجِي" anği sözünden alınmıştır.

اَنْجَكْ

anjek: Yastıkların uçlarına yapılan ipek salkımlar, saçaklar.

+ +

BU AYRIMIN DÖRD HARFLİLERİ

اَنْجِي

anjı: Başka. اَنْجِي harfi اَنْجI den çevrilmiştir, aslı "اَنْجِي" anğin'dir. Etekim Arapça-

da dahi bu gevrilme vardır. **انكسر** ve **انكس** denir ki "gizlendi" demektir.

+
+ +

GUNNELİ OLAN AYRIMDAN BAŞKA BİR ÇEŞİT

ارنگیو
ارنگیو

erngeyü: Altı parmaklı adam.

erngeyü: Çok kısa boylu, boyu iki arşın olan adam.

+
+ +

KER TÜRLÜ HAREKESİYLE فَعَالُوْ وَفُعَالُوْ AYRIMI

الأتو

ulatu: Kişinin burun temizlemek için koynunda taşıdığı ipek kumaş parçası.

الآقو

alaçu: Alaçuk.

آباچی

abaçı: Umacı. Çocukları korkutmak için "آباچی اباچی keldi" denir.

آبچی

agıçı: İpek kumaşları muhafaza eden kimse.

الاعو

ulagu: "الأعوانك ulagu neng = kendisiyle bir şey ulanan neane" (elbise yaması gibi).

الایغو

ulıgu: Uluyacak zaman. "بواغزال بری ایغو bu ugar ol bõri ulıgu = bu sıra, kurt ve kurda benzer hayvanların uluyacakları vakittir".

آباقی

abakı: Göz değmesin diye bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk.

آتاقی

atakı: "Babacığım!" anlamına sevgi bildiren bir söz.

إتاكو itegü : Değirmen taşı üzerine konulan ağaç parçası ki onun biraz kalın olması istenirse taş, bununla biraz yukarı kaldırılır, ince olması istenirse ağağı indirilir.

إباجو içegü : Kaburga kemiklerinin iç tarafında bulunan geylemin adı, içirik.

أليكة ülike : Ökse otu.

إتاكو inegü : Göbek üzerinde olur, kulunca benzer bir hastalık.

أبالاب abalı : Bir şeyi az görme, az bulma zamanında söylenir bir kelimedir [+].

أنومون anunu : Ölzem hastalığı.

إكاما ikema : Bir çeşit saz, kubuz gibi çalınan bir çalgı.

+ +

BU AYRIMDAN OLUP TA KENDİSİNDE
İKİ HARF-İ İLETT BULUNAN

أياكوكو eyegü : Yan. Çadırın yanlarına da "eyegü" denir. Dağın ortasında bulunan yere "أياكوكوكو eyegü yer" denir; çünkü orası yoktu.

+ +

SONUNA ن GELEN KELİMELERDEN

أشجان Aşgan : Çiçe giden yol üzerinde konak yeri

[+] Bu kelime yazma nüshada "أياكوكوكو" şeklinde görülmektedir. Yalnız "أياكوكوكو" kelimesindeki "ك" harfinin üzerinde bulunan kol, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. B. A.

olan bir şehir [*].

- الوسين الوچين: Yenilen, boğumlu bir ot.
ارم دون ارمدخان: Boya.
اراعون uragun: Hindistandan gelir bir ilâç.
اتوكان Otaken: Tataristan çölllerinde bir yerin adı.
Uygur iline yakındır.

+ +

BU AYRIMIN BAŞKA TÜRLÜSÜ

- الملا almıla: Alma, elma.
ارمگو ارمدگو: Erineği. Şu savda da gelmiştir: "ارمگو" ernalığe bulut yük dolur = erineğe bulut yük olur".
اغلاغر oglagur Bolluk içinde böyşyen. Bunun için a-saleti olan kadınlara "اغلاغر قاتون" oglagur katun" denir.
اشاغو oxşagu: Oyuncak. Kadınlara da "oxşagu" denir.

+ +

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE

اَرَاغُوْت AYRIMI

- اروبات arubat: Demirhindi.
اراعوت uragut: Arvat, svrat.

[*] Bu kelime aslında harekesizdir. Brockelmann "aragan" şeklinde harekelenmiş de bu gekil kelimenin ayrımına uymamaktadır. Bizce "اراعوت" aragan olmalıdır, ayrımın gereği de budur. Bundan başka yazma nüshada kelimedeki "ا" harfinden sonra gelen "ع" ile aralarına ayrıca bir diğ daha konulmuş bulunması dahi bizi bu düşünceye götürmüştür. B. A.

آراموت Aramut: Uygur illerine yakın oturan bir Türk Bölüğü.

آراموت Aramut: Bir yer adı.

إكلاچ İkilaç: Yakışıklı, yüğrük at. Şu savda da gelmiştir: "أَلْبَ أَرَانُ شَقِيرَتَا . إكلاچ alp erig yawritma ikilaç arkasın yağritma = yigit kişiyi kötöletme, yüğrük atın arkasını yağırlatma". (Yigit adama kötülük etme, onu zayıf düşürme; yüğrük atın sırtını yağırlatma). Bu savla Beylere öğüt veriyor.

Kelime, şu parçada dahi gelmiştir :

إكلاچیم آرك بئدی   آرك بلغوسیر کوردی
بلیت اوزب کولار تئدی   قن تورب تلی یغدی

İkilaçım erik boldı

Erik bolgu yeri kördi

Bulit örüp kök örtüldi

Tuman türüp toli yağdı

"Küheylanus yüğrük oldu, yüğrük olmayı yerinde gördü; bulut çıkıp göğü örttü, duman türedi, dolu yağdı".

(Yüğrük atın koştı, yürüyüşte ilerledi, burnu kendisine yaraşır gördü; çünkü bulut türedi, duman toplandı, dolu yağdı).

الأوان : alavan : Timsah.

أَفْرِمِي AYRIMI

أَرْعَان arpagani: Arpaya benzer bir bitkidir; başağı
vareca da evini yoktur.

أَرْمَغَان armagani: Gittiği yerden doyumlu gelen biri-
sinin yakınlarına verdiği hediye, ar-
magan. Oğuzca. " بَرْمَغَان yarmakan" da-
hi denir, bu " أَمْج amuç"dur.

HER TÜRLÜ HAREKESİYLE

أَعْرَبِي AYRIMI

أَيْتِنْدِي itindi: " اَيْتِنْدِي نَعْنَع itindi neng = itilmiş nes-
ne".

أَقْنِدِي akındı: " أَقْنِدِي سَوِّف akındı suw = akan su".

أَكْنِدِي ekindi: " أَكْنِدِي تَارِغ ekindi tariğ = ekilen to-
hum".

أَغْنِدِي ögündi: " أَغْنِدِي كِسِي ögündi kisi = ögülen kin-
se".

أَكْنِدِي ikindi: " أَكْنِدِي نَعْنَع ikindi neng = ikinci nes-
ne".

أَكْنِدِي ikindi: ikindi, ikindi namazı vakti.

Üç harfli olan ayrımlar bitti.

DÖRTLÜ OLAN AYRIMLAR

MUZAAF OLAN أَضْرَافِ AYRIMI

أَرْغَافٌ argag: Balık avlamak için kullanılan ucu eğri demir, olta.

أَرْغَافٌ ırğag: Donmuş olan buz buzluğa çekip getirmek için kullanılan kanca.

+
+

BU ÖRNEĞE EKLENENLERDEN

إِنتِلِي intili: " بَوَّاشِعٌ إِنتِلِي قَلْدِي bu ışık intili kıldı " bu işi düşünüp taşınmadan, birden bire yaptı". Çigilce.

أَمْدُوْجِي امدوْجِي: Umucu, dilenci.

أَرْكُوحِي اركوْحِي: İki kişi arasında araç (vasıta) olan. Evlenme zamanında dönürler arasında gelir gider olan kişi.

أَرْدِيْ erdini: İri inci. Bundan alınarak kadınlara "أَرْحِيْ أَرْدِيْ erttini özuk" denir ki "bedeni inci gibi kadın" demektir. Harfi ر د de idgan olmuştur. Nitekim رَدِكُوْ denir ki aslı رَدِكُوْ dir.

أَسْبِرِي 7 : Kilde pişirilip yağ içine doğranan ekmektir, Üzerine şeker dökülür [+].

+
+

[+] Bu kelime basma nüshada harekesiz işe de yazma nüshada أَسْبِرِي imlasindedir. Brockelmann "esberi" geکلinde yazmış, iyice anlayamadığı için yanına bir de 7 işareti koymuş. Biz bu iş yazılışı da doğru bulmuyoruz. Bunu "aşbörök" kelimesiyle ilgili görüyoruz. Başkırtlarla Tobullarda üç etlerinden yapılan yemeğe "döspörtü" denir. Buna binaen bu kelimenin "أَسْبِرِي aspöri" olması ihtimalini kuvvetli buluyoruz. B. A.

اَتُّزُ ottuz: " اَتُّزُ يَرْمَاقُ ottuz yarmak = otuz pa-
ra". Başka şeyler için de böyle denir.
"Otuz" kelimesinin "üç" yerinde kul-
lanıldığı da vardır. Ben bunu Yağma
ilinde كُنْتُكَ de işittim. Bunlar "üç
kez içelim" diyecek yerde " اَتُّزُ اِجَالِ
ottuz içelim" derler. "Otuz" kelimesi-
ni bildiğimiz menada dahi kullanır-
lar. Benim yanımda üçer kez içtiler.

Şu parçada dahi gelmiştir :

اَتُّزُ اِجَالِ اَتُّزُ اِجَالِ
اَتُّزُ اِجَالِ اَتُّزُ اِجَالِ
اَتُّزُ اِجَالِ اَتُّزُ اِجَالِ

Ottuz içip kırkalım

Yokar kopup seğrelim

Arslanlayu kökrelim

Kağıt sakıncı sewnelim

"Üçer kez içip haykıralım, yukarı ko-
pup sıplıyalım, arslan gibi kökriye-
lim. Sakınacak şey gitti, sevinelim".
(Üçer üçer içelim, ayağa kalkalım,
arslan kökreyişiyle kökriyelim, kay-
gının bizden kaçmış olduğunu göstere-
lim). Şöyle anlatıyorlar ki "ottuz
içip kırkalım" sözünün anlamı "üçer
üçer içelim" demektir.

اِيسِرُ isisiz: " اِيسِرُ كِنِي isisiz kişi = yüzsüz, iyilik

bilmez adam". Kelimedeki şedde mübalâ-
ga içindir.

أَيْسُ essiz: Acınma anlatır. Arapça يَا أَيُّهَا denildi-
ği gibi. "أَيْسُ أَيْسُ أَيْسُ" essiz anıñ yi-
gitliğı = yazık onun gençliğine!"-

إِكْوُ ikkiz: "إِكْوُ اِغْلَانُ" ikkiz oğlan = ikiz çocuk-
lar".

أَرِيغُ arriğ: "أَرِيغُ نَارِيغُ" arriğ neñ = pek arı nesne".
Buradaki şedde obartma içindir.

أَلْفُ ellig: "أَلْفُ سِرْمَانُ" ellig yarmak = elli para".
Başka şeyler için de böyle denir.

+ +

BİRİNCİ ل HARFİ SÂKİN OLAN

فَمَسْأَلًا AYRIMI [+]

أَيْفَانَا awıçqa: Kocamış kişi.

+ +

İLK HARFİ ÜTKE OLAN

أَيْفَانَا udıtma: Yağ peynir, taze peynir.

+ +

İLK HARFİ ESRE OLAN

أَيْفَانَا alınga: Hâkaran mektuplarını Türk yazısıyla
yazan [+].

+ +

[+] Üçüncü harfi sâkin olan ayırım. B. A.

[+.] Bu kelimenin imlâsı basma nüshaya yanlış geçmiştir. Doğru-
su yazma nüshadaki yazılışı olan "أَيْفَانَا" şeklindedir.
Brockelmann dahi yanlış şeklini almıştır. Halbuki kelimenin
ayırım başlığında "ilk harfi esre olan" denilmektedir. B. A.

أَلْبَاغُتُ alpagut: Tek başına duşuama saldiren, hiçbir yandan yakalanamıyan yigit. Şu parçada dahi gelmiştir :

بُدْرَجُ بِمَا قُدْرَدِي   أَلْبَاغُتُ أَدْرَدِي
سُوسِنُ بِمَا قُدْرَدِي   كَلَامَتُ أَدْرَدِي [+]

Budhraç yeme kudurdu

Alpagutın adıdır

Sösin yeme kadırdu

Keigelimet irkeçür

"Budhraç yine kudurdu, yigitlerini ayardı, askerini yine döndürdü; gelmek için toplaşıyorlar".

(Yabaku oynağının Beyi olan Budhraç yine askeriyle döndü, yigitleri seçti, gelmek için toplandı).

أَدْغِرَاقُ

adhgıraq: Kulakları ak, vücudunun öbür tarafları kara olan geyik. Dişi koyun için koç ne ise bu da geyik için odur.

أَدْغِرَاقُ

Adhgıraq: "أَدْغِرَاقُ سُو" Adhgıraq suvı = Yağma ilinde bir suyun adı".

أَرَكَاقُ

arakaçak ? : Ağıza ilâç ekitmek için kullanılan içi delik bir aygat.

[+] Bu parçanın basma nüshadaki yazılışını yukarıda gördünüz. Yazma nüshadaki yazılışı ondan ayrıdır. Bunun için biz yazma nüshanın bu parçasını şuraya almayı uygun bulduk :

بُدْرَجُ بِمَا قُدْرَدِي   أَلْبَاغُتُ أَدْرَدِي
سُوسِنُ بِمَا قُدْرَدِي   كَلَامَتُ أَدْرَدِي

Bu parçayı, yazma nüshayı göz önüne alarak, yeni harflere çevirdik. B. A.

أَرْدُوْتَالِي ardhtal: Hamam otu. (Bk:أَرْدُوْتَالِي).

أَيْرِيْمِي AYRIMI

أَشْكُرِيْب
أَقْرُوْرِي

aşkürti: İpekli, nakışlı Çin kumaşı.

awzuri : Buğday ve arpa unu gibi şeyler karıştırılarak yapılan yemek, karışık yemek.

أَعْرُوْدِي AYRIMI

أَعْرُوْدِي

üdründi: "أَعْرُوْدِي نَعْمٌ" üdründi neng = üründülenmiş, seçilmiş nesne".

أَعْرُوْدِي

awrındı: "أَعْرُوْدِي نَعْمٌ" awrındı neng = her şeyin kııntısı, ösküntüsü".

Bu ayrımın binası, Arapçada fiilden alınmış isim olan أَعْرُوْدِي ayrımı yerindedir, bir şeyin artığını gösterir.

أَعْرُوْدِي OLARAK AYRIMI

أَعْرُوْدِي

angüjin [+]: Çölde insanı öldüren unacı, gulyabani.

Dört harfli olanların ayrımı bitti; aşağıdaki ayrım beşlidir.

X

X

X

[+]Yazma nüshada bu kelime "أَعْرُوْدِي" angüjin" şeklinde barekelenmiş olduğundan, biz, başma nüshadaki şekli almadık. B. A.

Bu ayrım, yalnız isimleri ve sıfatları, eşyanın bulunduğu ve durduğu yeri bildiren mekân isimlerini gösterir.

Mekân isimleri ile sıfatların hakkı, kendi kurallarına bırakılmaktı; lâkin bunlardan bilinmesi gerekli olanlar bulunduğu için ve okuyanlara kuralın genişlemesi için bunları burada söyledim.

أُتْلَعُ uwutluğ: "أُتْلَعُ كَيْشُ" uwutluğ kişi = utlu, utan-
gaç kimse".

أَغْرُلُغُ ağırılığ: "أَغْرُلُغُ أَرُ" ağırılığ er = herkes tara-
findan ağırılanan, sayılan kişi".

أَغْرُلُغُ ogurluğ: "أَغْرُلُغُ أَيْشُ" ogurluğ iş = vaktinde ve
yerinde yapılan iş".

أَبْزُلُغُ opuzluğ: "أَبْزُلُغُ يَرْ" opuzluğ yer = sarp, enge-
beli yer". Bu anlamda "أَبْزُلُغُ يَرْ" oy
opuzluğ yer" de denir.

أُدْزُلُغُ udhuzluğ: "أُدْزُلُغُ كَيْشُ" udhuzluğ kişi = uyuzlu
olan kimse".

أَغْرُلُغُ agujluğ: "أَغْرُلُغُ أَرُ" agujluğ er = ağızlı, ilk
südü bulunan kişi".

أَغْشُلُغُ oguşluğ: "أَغْشُلُغُ أَرُ" oguşluğ er = hısımlı o-
lan adam".

